

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİNİN
ZAQATALA FİLİALI

FAKÜLTƏ: İqtisadiyyat və menecment departamenti

BÖLMƏ: İqtisadiyyat və idarəetmə

İXTİSAS: Turizm işinin təşkili

Müdafiəyə buraxılır:

«_____» «_____» 2025-ci il

Bölmə rəhbəri: b/m İsmayılova P.M

BAKALAVR TƏHSİL PİLLƏSİ ÜZRƏ

BURAXILIŞ İŞİ

MÖVZU: DAĞLIQ ŞİRVAN İQTİSADI RAYONUNUN TURİZM
SEKTÖRUNDƏ OLAN PROBLEMLƏR

QRUP: TT1Q -20

TƏLƏBƏ: İSMAYILZADƏ AĞALI ZAHİR OĞLU

ELMİ RƏHBƏR: RAMİL MİRALİYEV

ZAQATALA-2025

MÜNDƏRİCAT

MÜNDƏRİCAT.....	2
GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. TURİZM SEKTORUNA TƏSİREDİCİ ASPEKTLƏR VƏ NƏTİCƏLƏR	5
1.1. Turizm Sektorunda İdarəetmədə və Turizm Muəsisələrində Olan Probləmlər.....	5
1.2. Turizm Sektorunda Olan Turist İstehlakçılar Üçün Probləmlər.....	8
1.3. Turizm Sektorunda İqtisadi, Ekoloji və Spekulyativ Problemlər.....	12
FƏSİL II. DAĞLIQ ŞİRVAN İQTİSADI RAYONU TURİZM POTENSİYALI.....	17
2.1. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonu Coğrafi Mövqeyi.....	17
2.2. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun Turizm Potensialı.....	18
2.3. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun Alternativ Turizm Potensialı	20
FƏSİL III. DAĞLIQ ŞİRVAN İQTİSADI RAYONUNUN TURİZM SEKTORUNDA TURİZMİNİN BAŞLICA PROBLEMLƏRİ	26
3.1. Yerəşdirmə Müəsisələrində İxtisaslı Kadr Çatışmazlığı	26
3.2. Yerləşdirmə Müəsisələrində Investisiya Çatışmazlığı	30
3.3. Yerləşdirmə Müəsisələrinin Tanıtımından Qaynaqlanan Və Digər Problemlər.....	34
NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR.....	38
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR	41
XÜLASƏ	43
ABSTRACT.....	45

GİRİŞ

Müasir dövrdə turizm sektoru dünya iqtisadiyyatında strateji əhəmiyyət daşıyan sahələrdən birinə çevrilmişdir. Qlobal səviyyədə artan turizm fəaliyyəti təkcə iqtisadi gəlir mənbəyi deyil, eyni zamanda ölkələr arasında mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsi, məşğulluğun artırılması, regionların inkişaf etdirilməsi və infrastrukturun yaxşılaşdırılması baxımından da mühüm rol oynayır. Turizmin bu çoxşaxəli funksiyası onu inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün mühüm prioritet sahəyə çevirir. Azərbaycan da bu baxımdan istisna təşkil etmir və son illər ərzində turizm sahəsində dövlət siyasətinin fəallaşdırılması ilə bu sektorun inkişafı istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

Azərbaycan zəngin təbii, tarixi və mədəni irsə sahib ölkə olaraq turizmin müxtəlif formalarının inkişafı üçün geniş imkanlara malikdir. Xüsusilə regional turizmin inkişaf etdirilməsi ölkə daxilində iqtisadi balansın təmin olunmasına, yerli əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılmasına və regionların potensial imkanlarının reallaşdırılmasına xidmət edir. Bu baxımdan Azərbaycanın iqtisadi-coğrafi bölgələri arasında fərqliliklər nəzərə alınaraq, hər bir regionun öz spesifik turizm strategiyası formalaşdırılmalıdır. Belə regionlardan biri olan Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu turizm baxımından əhəmiyyətli təbii, tarixi və mədəni resurslarla zəngin olmasına baxmayaraq, bu potensialdan tam şəkildə istifadə edilə bilmir.

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu coğrafi mövqeyi, landşaft müxtəlifliyi, əlverişli iqlimi və zəngin mədəni irsi ilə turizmin bir neçə növü o cümlədən ekoturizm, dağ turizmi, sağlamlıq turizmi, mədəni və inanc turizmi üçün ideal şərait yaradır. Şamaxı, İsmayıllı, Ağsu və Qobustan kimi rayonları əhatə edən bu region, həm də Bakı ilə nəqliyyat əlaqələri baxımından əlverişli mövqedə yerləşir. Lakin bütün bu üstünlüklərə baxmayaraq, turizmin inkişafını məhdudlaşdıran ciddi problemlər mövcuddur. Bu problemlərə mövcud infrastrukturun qeyri-kafi olması, turizm obyektlərinin təbliğatının zəif aparılması, ixtisaslı kadr çatışmazlığı, investisiya imkanlarının məhdudluğu və idarəetmədə koordinasiya problemləri daxildir.

Buraxılış işinin məqsədi Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun turizm sektorunda mövcud olan problemləri təhlil etmək, bu problemlərin səbəblərini araşdırmaq və onların aradan qaldırılması üçün konkret elmi əsaslandırılmış tövsiyələr irəli sürməkdir. Eyni zamanda, tədqiqat bölgənin mövcud və potensial turizm resurslarını da qiymətləndirərək, həmin resurslardan daha səmərəli istifadənin yollarını müəyyənləşdirməyə çalışır.

- Tədqiqat işində qarşıya qoyulmuş əsas vəzifələr aşağıdakılardan ibarətdir:
- Turizm sektorunun ümumi problemlərinin nəzəri və praktiki aspektlərini araşdırmaq;
- Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun turizm potensialını təhlil etmək;
- Mövcud infrastruktur və idarəetmə problemlərini üzə çıxarmaq;
- Turizm sektorunda ixtisaslı kadr və investisiya çatışmazlığının səbəblərini izah etmək;
- Rayonun turizm sektorunun inkişafı üçün konkret və səmərəli təkliflər irəli sürmək.

Tədqiqat üç əsas fəsildən ibarətdir. Birinci fəsildə ümumilikdə turizm sektoruna təsir edən faktorlar və mövcud problemlər geniş şəkildə analiz olunur. İkinci fəsildə Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun coğrafi mövqeyi, təbii və mədəni resursları, həmçinin regionun turizm potensialı ətraflı şəkildə təqdim edilir. Üçüncü fəsildə isə rayonun turizm sektorunda qarşılaşılan əsas çətinliklər – o cümlədən kadr, investisiya və tanıtım problemləri təhlil olunur və onların həlli yolları üzrə tövsiyələr verilir.

Buraxılış işi mövzunun aktual və strateji xarakter daşmasına görə həm nəzəri, həm də praktik əhəmiyyətə malikdir. Mövzu üzrə aparılan təhlillər yalnız Dağlıq Şirvan regionu üçün deyil, digər regional turizm strategiyalarının hazırlanması və tətbiqinə də faydalı ola bilər. Turizm sektorunun regionda dayanıqlı inkişafına nail olunması üçün bu sahədə koordinasiyalı dövlət-özəl əməkdaşlığı və uzunmüddətli inkişaf strategiyasının formalaşdırılması zəruridir.

FƏSİL I. TURİZM SEKTORUNA TƏSİREDİCİ ASPEKTLƏR VƏ NƏTİCƏLƏR

1.1. Turizm Sektorunda İdarəetmədə və Turizm Muəsisələrində Olan Problemlər

Mövsünilikdən asılı olaraq turist konsentrasiyası; Bu, ölkələr, bölgələr və ya yerli hökumətlər üçün həllər tələb edən mənfi nəticələr yarada bilər. Bu mənfi nəticələr; zaman zaman dövlət idarəçiliyi dairəsinə düşür. Bununla belə; Yerli özünüidarəetmə orqanlarının məsuliyyət sahəsinə daxil olan nəticələr də qiymətləndirilə bilməyəcək ölçüdə ola bilər.

Turizm sektorunda demək olar ki, bütün müəssisələr turizmin mövsümi xarakter daşması nəticəsində ilin müəyyən aylarında aktiv fəaliyyət göstərirlər; İlin qalan hissəsində çox məşğul olmur və hətta müvəqqəti bağlanır. Bu müddət ərzində; turizm müəssisələrinin bağlanması və ya müəssisələrin qismən istifadəsi; Əvvəla, bu, boş tutum və nəticədə gəlirin azalması ilə nəticələnir. Bu baxımdan baxıldığında; Turizmə tələbatın yüksək olduğu mövsümlərdə turizm müəssisələrinin satış həcmi ilə ilin digər dövrlərində reallaşan satış həcmi arasındakı fərq milli iqtisadiyyat üçün əhəmiyyətli iqtisadi itkilərə səbəb olur.

Mövsümün turizm müəssisələri üçün mənfi nəticələrini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

Mövsümi tələb dalğalanmaları; Turist biznes investisiyalarının cəlbəediciliyinin azaldılmasında rol oynayır. Turizmdə mövsünilik; Bu, turist qəbul edən ölkədə/regionda və ya regionda (turizm məkanı) biznes və gəlir gətirən mövsümün qısamüddətli olmasına, bir neçə ay ilə məhdudlaşmasına səbəb olur ki, bu da turizm müəssisələrinin gəlirlilik dərəcəsinin azalmasına, kapitalın qaytarılması müddətinin uzanmasına, investisiyalardan aşağı gəlirə və nəhayət, kreditlər vasitəsilə kapital əldə etməyə maneə yaradır. Nəticədə turizm sektoru; Mövsümiliyin təsirlərinə görə yüksək riskli və investisiya cəlbəediciliyi olmayan investisiya sahəsi kimi qəbul edilir.

Bir çox investorlar turizmin mövsümi olması və tələbin qeyri-sabitliyi səbəbindən turizm sektoruna investisiya qoymaqdan yayınırlar (Kuşluvan və Kuşluvan, 1998: 21). Bu vəziyyət; yaşayış müəssisələri üçün xüsusilə vacibdir. Çünki bu müəssisələr; turizm hərəkətinin yayılması ilə birbaşa bağlıdır. Həqiqətən də, bir çox istirahət mərkəzlərində yaradılmış yerləşdirmə müəssisələri ilin yalnız bir və ya iki ayı dolur (Usta, 2001: 138).

Turist biznesi üçün turist tələbinin mövsümliliyinin ikinci mənfi nəticəsi boş potensial və səmərəsizlik problemidir. Turizm hərəkətlərinin mövsümliliyi tələbatın ən yüksək olduğu dövrlərdə obyektlərdən, avadanlıqlardan və işçi heyətindən ibarət məhsuldarlığı həddən artıq yükləyə bilər; Bu, tələbatın azaldığı dövrlərdə və mövsümdənkənar dövrdə tutumun boş qalmasına (boş) və ya tutumdan aşağı istifadə edilməsinə səbəb olur. Tələb zirvələri olduqda tələbi ödəmək üçün hazır saxlanılmalı olan əməliyyat gücü tələb azaldıqda boş qalır. Gəlirlər və mənfəətlər azaldıqca, şirkət tələbatın az olduğu dövrlərdə sabit xərclərə məruz qalmalıdır. Turistik məhsullar tez xarab olduğundan və saxlanıla bilmədiyindən və məhsuldarlıq qabiliyyəti sabit olduğundan (çevik olmayan) tələbatın azaldığı mövsümlərdə hazır istehsal gücündən səmərəli və səmərəli istifadə oluna bilmir. İstifadə edilməmiş güc müəssisənin istehsal və mənfəət potensialının reallaşdırıla bilməməsi deməkdir (Kuşluvan və Kuşluvan, 1998: 21). Nəticədə görünür ki; Turist biznesi ilə bağlı ən böyük konsentrasiya problemi onların gəlirliliyinin zəifliyi ilə bağlıdır. Bir tərəfdən uzun müddət boş qalan və istifadə olunmayan bir tutumun olması, digər tərəfdən isə yüksək mövsüm dövrlərində eyni gücün ehtiyacları ödəməyə yetərli olmaması turizm müəssisələrinin əsas problemini təşkil edir. İtirilən hər gecənin bir dəyəri var və bu xərclər yaşayış müəssisələrinin gəlirliliyini xeyli azaldır. Normal mövsümi dalğalanmalar turist qəbul edən ölkələrdə turizm sektorunun pik dövrdə “tələb”ə uyğun fəaliyyət göstərməsini tələb edir və qeyri-pik dövrdə sektorda boş tutum yaranır. Bu vəziyyət; Bu, turizm sektorunda hansı dövrdə investisiya qoyulacağı “tələbin” ölçüsü ilə bağlı problemlər yaradır (Usta, 2001: 139).

- Turist tələbinin mövsümi olması turizm müəssisələri üçün üçüncüsü kadr problemləri yaradır. Bir çox turizm müəssisələrinin (xüsusilə də yerləşdirmə müəssisələri) aşağı mövsümdə və mövsümdən kənarda xərcləri azaltmaq üçün ya bizneslərini bağlamaq, ya da işçilərin sayını azaltmaq məcburiyyətində qaldıqları müşahidə edilir. Beləliklə, müəyyən təcrübə qazanmış, biznesi bilən kadrları ixtisar etmək məcburiyyətində qalırlar. Yeni mövsümdə işi bilən ixtisaslı kadr tapmaq həmişə mümkün olmaya bilər. Yeni işçilərin işə və işə alışması üçün vaxt tələb olunur ki, bu da xidmət keyfiyyətinə mənfi təsir göstərə və işçilərin təlim xərclərini artırma bilər. Sadəcə bu qeyri-sabitliyə görə bir çox ixtisaslı kadrlar turizmi tərk edərək başqa iş sahələrinə üz tuturlar. Bu vəziyyət turizm sektorunda ixtisaslı kadr problemini artırır və daim yeni ixtisaslı kadrların hazırlanması zərurətini yaradır. Bundan əlavə; Mövsümi işlədiyini və mövsümün sonunda işdən çıxarılacağını bilən kadrlar işdən narazılıq və həvəssizlik yaşayır, gələcəyinin biznesin gələcəyində olduğunu hiss etmədikləri üçün özlərini işə həsr edə bilmirlər ki, bu da son nəticədə xidmət keyfiyyətinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Bundan əlavə, müvəqqəti işləyən kadrlar arasında əlaqələrin, iş mədəniyyəti yaratmaq imkanının, təlim və yüksəliş imkanlarının ən aşağı səviyyədə qalması da mövsümi işçi qüvvəsinin motivasiyasına və iş məmnunluğuna mənfi təsir göstərir (Kuşluyan və Kuşluyan, 1998: 21). İxtisaslı kadrların müvəqqəti fəaliyyətlə ciddi məşğul ola bilməməsi ilə yanaşı; Müvəqqəti iş yerləri üçün tələb olunan əmək haqqının daimi iş yerlərinin maaşından yüksək olması gəlirliyə mənfi təsir göstərir (Usta, 2001: 140).

Turizm müəssisələrində turist tələbinin mövsümi olmasının digər mənfi nəticəsi xidmət keyfiyyətinin aşağı düşməsidir. Xidmətdən həddən artıq istifadə (həddindən artıq tələbat) və ya az istifadə (az tələbat) onun nəzərdə tutulmuş və müəyyən edilmiş xidməti göstərməsinə mane olur; Bu dizayn və təqdim olunan xidmət keyfiyyəti arasında fərq yaradır və xidmət keyfiyyətinin azalmasına səbəb olur. Məsələn; Xidmətə tələbat maksimum tutumu aşdıqda, işçilər və şirkətin resursları həddən artıq yükləndiyi üçün xidmət keyfiyyəti azala bilər. Bəzi istehlakçılar xidmətdən istifadə

etmədən geri qaytarıla bilər. Tələbin aşağı olduğu dövrlərdə qiymətləri aşağı salmaq, göstərilən xidmətlərin çeşidini və çeşidini azaltmaq lazım gələ bilər. Bu kimi; İstehlakçı profili, bazar segmenti və xidmətin xarakteri dəyişdikcə bəzi istehlakçıların gözləntilərinə uyğun xidmət göstərə bilməmək problemi yaranır. Məsələn; Şəhər mehmanxanasında yaşlı turistlər və iş adamları həftə sonu ailələrin və uşaqların istilasından narahat ola bilərlər. Çünki həftəsonu otellərdə qalan və yeni bazar segmentini təşkil edən ailələr və uşaqlar turistlərin və iş adamlarının gözlədiyi xidmət keyfiyyətinə təsir edir. Yüksək mövsümdə məhsuldarlıq gücünün (obyektlərin, avadanlıqların, personalın) həddən artıq yüklənməsi, aşağı mövsümdə biznesə uyğun olmayan istehlakçı qarışığının cəlb edilməsi və qiymətlərin aşağı salınması yuxarıda qeyd olunan kədr problemləri ilə birləşərək turizm müəssisələrində xidmət keyfiyyətinin azalmasına səbəb ola bilər (Kuşluyan və Kuşluyan, 1998: 21).

Turizm tələbinin mövsümi xarakter daşması təkcə turizm müəssisələri üçün deyil, həm də qeyri-turizm biznesləri üçün nəticələr yarada bilər. Turizm sektorunun mövsümi olması nəticəsində insanların əksəriyyəti yüksək mövsümdə səyahət etmək (istirahət etmək) istəyir; Bu dövrlərdə əksər insanlar illik məzuniyyət məzuniyyətinə çıxdıqları üçün sənaye istehsalı aşağı düşsə, iş yavaşlaya və ya pozula bilər.

1.2.Turizm Sektorunda Olan Turist İstehlakçılar Üçün Problemlər

Turizm sektorunda mövsümiliyin istehlakçılar üçün nəticələrini iki əsas qrupda nəzərdən keçirmək olar. Bu qruplar bunlardır:

- Səyyahlar (tətil) - Turist istehlakçılar - Effektiv turistlər
- Səyahət etməyənlər (tətildə) - Turizm fəaliyyətində iştirak etməyənlər

Turizm fəaliyyətinin iştirakçıları (turist istehlakçılar) üçün mövsümiliyin nəticələrini aşağıdakı kimi sıralamaq olar (Olalı, 1968: 171; Olalı və Timur, 1988: 378; Usta, 2001: 137; Kuşluyan və Kuşluyan, 1998: 22):

- Yüksək mövsümdə; Turizm biznesləri bütün il boyu uğur qazanmaq üçün kifayət qədər gəlir əldə etməyə çalışır və yüksək tələbat fonunda turizm məhsullarının qiymətləri artır. Başqa sözlə; Turist istehlakçıları üçün tətillər xərcləri artır. Turist tələbi ilə təklif arasındakı balanssızlıq qiymətləri yüksəltməklə mövsümi inflyasiya yaradır.
- Yüksək mövsümdə; Turizm mallarının və xidmətlərinin keyfiyyətində ümumi azalma tendensiyası müşahidə oluna bilər. Xidmətin keyfiyyətinin aşağı düşməsinə xidmət qabiliyyətini təşkil edən obyektlərin, avadanlıqların və personalın həddən artıq yüklənməsi səbəb olur. Xidmət keyfiyyətinin azalması; Bu, çimərlikdə, restoranlarda və resepsiyonda izdiham səbəbindən gözləmə, xidmətin gecikməsi və ya çox sifariş nəticəsində yaranan problemlər şəklində özünü göstərir. Bütün bunlar; Bu, istehlakçıların narazılığına və turist qəbul edən ölkə/region/bölgə və ya turizm müəssisələri üçün pis təbliğata səbəb ola bilər.
- Yaşayış yerlərində olduğu kimi nəqliyyat vasitələrində də səyahət edənlərin sayının artması səbəbindən sıxlıq yaranır və turist istehlakçıları yüksək qiymətlərlə çoxlu sayda səyahət etmək məcburiyyətində qalırlar.
- Pik mövsümdə; Turist istehlakçılarının təhlükəsizliyini və təhlükəsizliyini təmin etmək də çətinləşir. Bu müddət ərzində; Səyahət və yerləşmə şəraitində etibarsızlıq yaranır və risklər artır.
- Yüksək mövsümdə səyahət edən turist istehlakçılar; Nəqliyyat və yerləşdirmə işlərinin ən sıx olduğu, xidmətlərin olması lazım olduğu kimi göstərilə bilmədiyi və rahatlığın ən aşağı səviyyədə olduğu dövrlərdə turizm fəaliyyətlərində iştirak zərurəti ilə üzləşirlər.
- Yüksək mövsümdə; çünki turist istehlakçılarının əksəriyyəti eyni vaxtda eyni yerlərə gedir; stansiya, liman, magistral, hava yolu, yaşayış yeri və s. İş yerlərində tıxac pik həddinə çatır.

- Yüksək mövsümdə; Xidmətlərdən faydalanmaq istəyən turist istehlakçılarının vaxt itkisi, turist xidmətləri təklif edənlərin sıxlığı səbəbindən böyük ölçülərə çatır.

Turizmdə mövsümlilik; Bu, yalnız səyahət edən turist istehlakçıları baxımından deyil, həm də səyahət edə bilməyənlər baxımından həll edilir. Cəmiyyətdə; Tətilə gedə bilməyən insan kütlələrinin mövcudluğu sosial disbalans və iğtişaşlar mənbəyi ola bilər. Bundan əlavə; Müasir turizm siyasətinin əsas prinsiplərindən biri olan turizmi kütlələr üçün əlçatan etmək məqsədi böyük ölçüdə uğursuzluğa düçar ola bilər. Çünki fiziki yorğunluğu aradan qaldırmaq, mədəni şəkildə istirahət etmək, ruhi sağlamlığı qorumaq, təbiətdən və əyləncə imkanlarından daha çox faydalanmaq kimi istirahət fəaliyyətləri konsentrasiyaya mane olur. Beləliklə, bu kütlələrdə tətilə gedənlərə qarşı qısqıncılıq və əskiklik hissi yaranır (Olahı və Timur, 1988: 379; Usta, 2001: 138). Başqa sözlə; İnsanların müəyyən dövrlərdə yaşadıkları yerləri tərk etməsi səyahətə qatıla bilməyənlərdə tərk edilmişlik hissi yaradır (Kuşluyan və Kuşluyan, 1998: 22).

Digər tərəfdən; İnsanların turist göndərən ölkə və ya bölgəni (turist mənşəli) kütləvi şəkildə tərk etməsi də səyahət edə və orada qala bilməyənlərə göstərilən xidmətlərdə müəyyən axsamalara səbəb olur.

Yerli Turist İstehlakçılar Üçün Problemlər: Turizm tələbinin bəzi dövrlərdə mövsümi olaraq pik həddə çatması, turizm tələbinin məkanda cəmləşməsi ilə birləşərək turistləri qəbul edən bölgə (turizm zonaları) və yerli əhali üçün problemlər yarada bilər.

Turizm zonası və yerli əhali üçün mövsümliliyin ən bariz nəticələri; Yay ayları (yüksək mövsüm) izdihamlı hesab olunur, küçələr izdihamlı, nəqliyyatın ləngliyi, dayanacaq yerlərinin olmaması, xidmətlər və tarixi yerlər üçün növbə gözləməsi. Turist qəbul edən bir çox rayonlarda (məhəllələrdə) yüksək mövsümdə əhali çox artır, yay aylarında infrastruktur və xidmətlər qeyri-kafi ola bilər. Xidmət səviyyəsini saxlamaq; Daha çox polis, səhiyyə və təmizlik personalına ehtiyac var. Müvafiq

personal, qurğu və avadanlıq təmin edilmədikdə, həm ziyarətçilər, həm də yerli əhali üçün xidmətlərdə azalma və xidmət keyfiyyətində azalma müşahidə olunur (Kuşluvan və Kuşluvan, 1998: 22).

Digər tərəfdən; Turist istehlakçılarının müəyyən dövrlərdə turist qəbul edən bölgədə cəmləşməsi turist istehlakına məruz qalan malların, xidmətlərin və ya fəaliyyətlərin qiymətlərinin artmasına səbəb olduqda, həmin bölgədə daimi qalan yerli əhali üçün mənfi nəticələrə səbəb olur. Yüksək mövsüm xaricində qiymətlər normal səviyyədə olsa da, turizm fəaliyyətinin daha aktiv və sıx olduğu dövrlərdə eyni mal və ya xidmətləri daha yüksək qiymətə almaq məcburiyyətində qalan yerli əhali turist istehlakçılarının varlığından narahat ola bilər.

Eynilə; Gücləndirilmiş turizm fəaliyyəti bəzən yerli əhalini narahat edən və yerli əhali ilə turist istehlakçıları arasında problemlər yaradan ölçülərə çata bilər. Yenə; Yerli əhali ilə turist istehlakçıları arasında dini, mədəni və sosial fərqlər turizm fəaliyyətinin inkişafına mənfi təsir göstərə bilər.

Bundan əlavə; Müəyyən vaxtlarda və müəyyən yerlərdə turizm fəallığının artması flora və faunaya da mənfi təsir göstərə bilər. Təbiətin şüursuz şəkildə məhv edilməsi, çirkin tikintilərin artması, təbii sərvətlərin şüursuz istehlakı, dənizlərdə, göllərdə, çaylarda, çimərliklərdə və sahillərdə çirklənmə nisbətlərinin artması bu nəticələrdən bəziləri kimi sıralana bilər.

Turizm Sektorunda İşləyənlər üçün Problemlər: Turizm sektorunda çalışanlar üçün turizmdə mövsümiyyətin mənfi nəticələri ümumiyyətlə “mövsümi məşğulluq problemi” kimi ümumiləşdirilir. Bu problem; turizm sektorunda işçi qüvvəsindən istifadə vəziyyətini əks etdirir.

Əmək tutumlu istehsal tərzinə malik bir sektor olaraq turizmdə çalışanların əhəmiyyətli bir hissəsi mövsümi kadr kimi işə götürülür və əksər hallarda; Mövsüm xaricində işçilər tələb etmədən işi tərk etməyə məcbur olurlar. Bu vəziyyət; İşçi üçün iş, işçinin işlədiyi bölgənin və ya ərazinin dəyişməsinə səbəb olaraq iş həyatında

qeyri-sabitlik yaradır. Bu qeyri-sabitlik; Bu, işçilərin iş məmnunluğuna və motivasiyasına və göstərilən xidmətin keyfiyyətinə təsir göstərir (Kuşluvan və Kuşluvan, 1998: 22).

Gərgin (yüksək) mövsümdə çoxlu ixtisaslı kadrlara ehtiyacı olan sektorda fəaliyyət göstərən müəssisələr digər aylarda tələbin azalması səbəbindən bu kadrları ixtisar etmək məcburiyyətində qalır və daha ümumi yanaşmada turizmdə məşğulluğun mövsümi olması turizm sektorunda çalışanların mövsümlərarası fasilədə iş tapmaq imkanlarını məhdudlaşdırır. Çünki turizm üzrə ixtisaslaşmış insanların mövsümdənkənar işləmək imkanları çox məhduddur. Bu insanların xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq; Onları başqa bir sahədə işə götürməyin çətin olduğu qəbul ediləcək (Olalı və Timur, 1988: 379).

Yuxarıda qeyd olunan səbəblərdən xüsusilə mövsümi turizm müəssisələrində kadr problemləri tez-tez yaşanır. Əsas problemlər; İxtisaslı kadrların müvəqqəti fəaliyyət üçün işə ciddi yanaşmaması, müəyyən vaxtlarda işin gərgin olması səbəbindən kadrların digər vaxtlarda tənbel olması, peşə hazırlığına və karyera planlamasına mane olması, turizm sektorunda işləməyi sevməməsi.

1.3.Turizm Sektorunda İqtisadi, Ekoloji və Spekulyativ Problemlər

Ən bariz iqtisadi effektini inflyasiya yaratmaqla göstərir. Turizm həm iqtisadiyyatda multiplikativ xarakter daşdığı, həm də mövsümi xarakter daşdığı üçün inflyasiyanın artmasına səbəb olur. Müəyyən bir mövsüm ərzində əhalinin kütləvi şəkildə axın etdiyi bölgələrdə təklifin eyni sürətlə inkişaf etməməsi inflyasiyaya səbəb olur. Eynilə; Turist istehlakının və turist xərclərinin ilin müəyyən aylarında cəmləşməsi qiymətlərin əhəmiyyətli dərəcədə artmasının mənbəyidir. Bu qiymət artımı üç əsas şəkildə inkişaf edir (Usta, 2001: 141):

- Turist tələbinin qəfil və güclü artması
- Turist mal və xidmətlərinin xərclərinin artması

- Ölkəyə gələn turistlərin yerli əhali ilə sıx əlaqəsi nəticəsində yerli əhalinin istehlak meyllərindəki dəyişikliklər və inkişaf.

Beləliklə, turizm fəaliyyətinin ən aktiv olduğu yüksək mövsümdə turistik mal və xidmətlərin qiymətləri qalxır və bu yüksək qiymətlər növbəti ildə yeni artımların əsasını təşkil edir (Usta, 2001: 142).

Turist qəbul edən ölkədə müşahidə olunan bu qiymət artımları ilk növbədə həmin ölkənin beynəlxalq turizm bazarındakı payına və marağına mənfi təsir göstərir. Tətilinizi keçirmək üçün ölkə seçimində qiymət tək faktor olmasa da; Qiymətləri aşağı olan ölkə turistlərin, turoperatorların proqramlarına asanlıqla daxil ola bilər. Çünki turoperatorlar təşkil etdikləri tur proqramları üçün bütün səfər xərclərini əhatə edən vahid qiymət təklif edirlər. Buna görə də turist tələbini stimullaşdıran ən mühüm amil turun təşkil ediləcəyi ölkənin ucuz qiymətlər təklif etməsidir (Usta, 2001: 142).

Turistləri cəlb etmək istəyən inkişaf etməkdə olan ölkə xüsusilə nəqliyyat və yerləşdirmə xərcləri baxımından əlverişsiz vəziyyətdən çıxmaq və turizm bazarında rəqiblərindən daha əlverişli mövqe əldə etmək üçün konsentrasianın yaratdığı qiymət artımlarına, yəni inflyasiyaya nəzarət etməlidir (Usta, 2001: 142).

Ekoloji Problemlər: Turizm tələbinin müəyyən dövrlərdə və müəyyən regionlarda cəmləşməsinin ekoloji problemlər yaratmasının səbəbini daha çox fiziki mühitin zədələnməsi (dağıdılması) ilə izah etmək olar. Qlobal turizm mənbəyi təbii mühitdir. İstənilən turizm məkanında tətbiq olunan təcrübələrin ətraf mühitə vurduğu ziyan digər turizm istiqamətlərinə də təsir edir. Təbii ehtiyatların tükənən olduğunun dərk edilməsi turizmlə məşğul olan bütün tərəflərin (dövlət orqanları, bizneslər, turist istehlakçıları və yerli əhali) ətraf mühitlə bağlı məsuliyyəti öz üzərinə götürməsi zərurətini ortaya qoydu (Cooper və Wahab, 2001: 322).

Fəaliyyət kimi baxılan turizm ekoloji resurslardan istifadə edir, tullantılar yaradır, ekoloji və sosial fayda və xərclər yaradır və digər sənayelər kimi enerji tələb edir. 1980-ci illərin ortalarında ekologiya və ekoloji maarifləndirmənin yüksəlişi turizmin

ətraf mühitə mənfi təsirlərinin müzakirəsinə səbəb oldu. Bu müzakirələr qlobal miqyasda davamlılıq konsepsiyasına müraciət etmək zərurətini ortaya qoydu (Berry və Ladkin, 1997: 433). Təbii və süni mühitin keyfiyyəti turizm sektorunun inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, turizm və ətraf mühit arasında əlaqə mürəkkəbdir. Turizm sektorunda bəzi fəaliyyətlər ətraf mühitə mənfi təsir göstərir. Bu təsirlər əsasən yollar, hava limanları və turizm obyektləri (mehmanxanalar, kurortlar, restoranlar, ticarət mərkəzləri, qolf meydançaları və marinalar kimi) kimi infrastrukturla bağlıdır. Turizmin planlaşdırılmamış inkişafı nəticəsində ətraf mühitə mənfi təsirlər bu inkişafın asılı olduğu təbii sərvətlərə zərər verə bilər.

Turizmin mənfi təsirləri o zaman baş verir ki, ətraf mühit turist istehlakçılarının destinasiyada təbii ehtiyatlardan məqbul dəyişiklik limitləri daxilində istifadə səviyyəsinə cavab verə bilməsin. Nəzarətsiz kütləvi turizm bütün dünyada təbii ehtiyatlar üçün potensial təhlükə yaradır. Turizm məkanlarına ciddi təzyiq yaradan kütləvi turizm eroziya, çirklənmə səviyyəsinin artması, dənizlərin çirklənməsi, təbii yaşayış yerlərinin itirilməsi, nəqli kəsilməkdə olan növlərin nəqli kəsilməsi və meşə yanğınları riskinin artması kimi problemlərə gətirib çıxarır. Turizm məkanlarında su ehtiyatlarının artan yükü yerli əhalinin bu məhdud resursdan istifadə üçün turist istehlakçıları ilə rəqabət aparmasına səbəb olur (UNEP, 2001).

Təbii və mədəni sərvətlərdən faydalanmaq üçün bir çox fərqli yol təqdim edən turizm sektoru təbii və mədəni irsə də zərər verə bilər. Hər il milyonlarla insan turistik fəaliyyətlərdə iştirak edir və təbii mühitləri ziyarət edir və bu cəmləşmə turizm məkanlarında ekoloji ziyanə səbəb olur. Turist istehlakçılarının özləri və onların tələbatını ödəmək üçün çox vaxt planlaşdırılmamış obyektlər və infrastruktur investisiyaları turizm məkanlarında təbii mühitə dəyən ziyanə görə məsuliyyət daşıyırlar (Deng və digərləri, 2002: 423).

Bir bölgədə turizm səbəbiylə həddindən artıq sıxlıq və qeyri-kafi infrastruktur təbii ehtiyatlar və ictimai xidmətlər baxımından problemlər yarada bilər. Bölgədə təbii ehtiyatların və ətraf mühitin keyfiyyətinin qorunması bütün cəmiyyəti maraqlandırır

və zaman keçdikcə bu iki element bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edə bilər (İçöz və başqaları, 2002: 43). Bir bölgədə turizmin inkişafı iqtisadi, sosial, ekoloji və mədəni təsirlər yaratmaqla yanaşı, yerli əhalinin həyat keyfiyyətinə də birbaşa təsir göstərir. Turizmin inkişafının bölgəni əhatə edən təbii mühitə mənfi təsirləri yerli əhalinin yaşadıkları mühitdə tapmağı gözlədikləri ekoloji bütövlüyü və həyat tərzinə də təsir edə bilər. Regionda turizmi inkişaf etdirərkən məqsəd turizmin regionun bərpa olunan və bərpa olunmayan resursları baxımından təsirlərini idarə etmək üçün ekoloji və mədəni irsin qorunması olmalıdır. Turizmlə əlaqəli ehtiyatların istifadəsi və paylanması onların təkə bugünkü nəsil üçün deyil, həm də gələcək nəsillər üçün qorunmasını təmin edən üsullara əməl edilməlidir (İçöz və digərləri, 2002: 46).

Müəyyən bir regionda turizm tələbinin cəmləşməsi nəticəsində yaranan bəzi ekoloji problemlər aşağıda qısaca verilmişdir (UNEP, 2001; UNEP, 2004).

- Təbii su ehtiyatlarının pisləşməsi və ya zədələnməsi
- Göl və dəniz sularında çirklənmənin artması
- Ağır turizm trafikindən təbii həyat üçün təhlükə və ekosistemə zərər
- Hava və səs-küy çirklənməsinin artması
- Ətraf mühitin estetik görünüşünün pisləşməsi (memarlıq və vizual)
- Torpağa tələbatın artması səbəbindən meşələrin və yaşıllıqların məhv edilməsi
- Təyinat yerində enerji, ərzaq və digər xammalın məhdud olması və ehtiyatların həddindən artıq istismarı ilə bağlı təzyiqlər
- Biomüxtəlifliyin itirilməsi
- Bərk tullantıların və zibil problemlərinin artması
- Kimyəvi çirklənmənin artması
- Minalar, qalıq yanacaqlar, münbit torpaqlar, bataqlıqlar və təbii yaşayış yerləri kimi yeraltı və yerüstü ehtiyatların şüursuz şəkildə məhv edilməsi
- Sahil ərazilərində tikinti işlərinin artması
- Atmosferdə istixana qazlarının artması ilə əlaqədar iqlim dəyişikliyi (xüsusilə də qalıq yanacaqlardan istifadə edən hava nəqliyyatı vasitələri ilə əlaqədar)

- Meşə sahələrinin itirilməsi səbəbindən artan eroziya
- Səhrələşmə riski

Spekulyativ Problemlər: Turist istehlakının bir ərazi daxilində baş verməsi torpaqla bağlı problemlərin yaranmasına səbəb olur. Ərazinin dəyərinin artması belə inkişafın nəticəsi olsa da, torpağın spekulyativ fəaliyyətin əsas elementinə çevrilməsinin qarşısı alına bilməz.

Bölgədə turizmin inkişafı ilə paralel olaraq torpaqların da əhəmiyyəti artır. Turizm inkişaf etdikcə, turizm ekspansiyasının əhatə dairəsinə düşəcək ərazilərdə torpaq spekulyasiyası başlayır. Bu nöqtədə; Qeyd etmək lazımdır ki, torpaqların valorizasiyası və torpaq spekulyasiyası eyni mənə daşımır. Başqa sözlə; Spekulyasiya və qiymətləndirmə hadisələri bir-biri ilə əlaqəli deyil. təqdir; Məcburi xüsusiyyətə malikdir və bölgənin biznesə açılmasının təbii nəticəsi olaraq dəyər qazandığını göstərir. Spekulyasiya isə torpaq qiymətlərinin süni şəkildə artırılması (fayda əldə etmək məqsədilə) baş verir (Olalı, 1968: 184). Turist konsentrasiyasının spekulyativ fəaliyyətlər nəticəsində yaratdığı əsas problemlər Usta (2001: 145) və Olalı (1968: 185) tərəfindən aşağıdakı kimi ümumiləşdirilir.

- Spekulyasiya regionda turizmə xidmət etməyi hədəfləyən real turizm müəssisələrinin yaradılması xərclərini artırır, beləliklə, investisiya və sahibkarlıq həvəsini azaldır. Bundan əlavə, müəssisələrin əksəriyyəti spekulyasiya fərsətindən yararlanmaq üçün qurulduğundan, yerləşdirmə (otel) alt sektorunu öz peşəsi kimi qəbul etmiş real biznesin gəlirliliyini azalda bilər.
- Spekulyasiya sosial turizmə xidmət edəcək bizneslərin qurulmasında çəkindirici təsir göstərir.
- Fərziyyə torpaqların əsasən daşınmaz əmlak agentlərinin əlində cəmləşməsinə gətirib çıxarır.
- Spekulyasiya, orta təbəqənin torpaq qiymətlərinin çox yüksək olduğu yerlərdən qaçması və çox bahalı investisiyalar edəcək insanları cəlb etməsi ilə nəticələnir.

FƏSİL II. DAĞLIQ ŞİRVAN İQTİSADI RAYONU TURİZM POTENSİYALI

2.1. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonu Coğrafi Mövqeyi

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu Azərbaycanın mühüm iqtisadi-coğrafi bölgələrindən biri olub, coğrafi mövqeyi baxımından ölkənin mərkəzi hissəsində, Böyük Qafqazın cənub-şərq ətəkləri ilə Kür çayı vadisi arasında yerləşir. Bu rayon əsasən dağlıq və dağətəyi relyeflə səciyyələnir və özünün coğrafi mövqeyinə görə ölkənin digər regionları ilə sıx iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinə malikdir.

Ərazi və sərhədlər: Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu Azərbaycanın mərkəzində yerləşir. Şimalda Şəki-Zaqatala və Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonları, cənubda Aran iqtisadi rayonu, qərbdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları ilə həmsərhəddir. Şərqdə Abşeron yarımadasına yaxın yerləşərək Xəzər dənizinə nisbətən yaxın məsafədədir. Ərazisinə əsasən İsmayilli, Şamaxı, Ağsu, Qobustan rayonları daxildir.

Relyef və təbii şərait: Ərazi əsasən dağlıq və dağətəyi relyefə malikdir. Böyük Qafqazın cənub yamacları və Qobustan yaylasının bir hissəsi bu bölgədə yerləşir. Relyefin bu cür quruluşu rayonda ekoturizm, dağ turizmi və müalicəvi sanatoriya tipli turizm formalarının inkişafına əlverişli şərait yaradır. Yüksəklik artdıqca iqlim kəskin kontinentallıq qazanır, yaylar mülayim sərin, qışlar isə soyuq keçir.

İqlim şəraiti: Dağlıq Şirvanda iqlim əsasən mülayim-isti və soyuq iqlim zonaları arasında dəyişir. Aşağı hissələrdə (Ağsu, Qobustan ətrafı) quraq subtropik, dağlıq ərazilərdə isə mülayim və soyuq iqlim tipləri mövcuddur. Yağının il boyu qeyri-bərabər paylanması kənd təsərrüfatının strukturuna təsir göstərir.

Nəqliyyat-coğrafi mövqeyi: Rayon Bakı ilə qərb bölgələri arasında yerləşdiyi üçün mühüm nəqliyyat qovşağı rolunu oynayır. Bakı-Tovuz (Bakı-Gəncə) avtomobil yolu və dəmir yolu rayon ərazisinin cənub hissəsindən keçir, bu da məhsul və insan axınının asanlaşmasına şərait yaradır. Rayonun Bakı və digər iri şəhərlərlə yaxın olması turizmin inkişafı baxımından da üstünlükdür.

Strateji mövqe və regional integrasiya: Rayonun yerləşməsi ona həm Aran düzənliyi ilə, həm də Böyük Qafqaz dağ sistemi ilə təbii-coğrafi əlaqə yaratmağa imkan verir. Bölgənin həm mərkəzi iqtisadi rayonlara, həm də şimal və qərb regionlarına yaxınlığı onun iqtisadi əlaqələrini genişləndirir.

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu Azərbaycanın mühüm tranzit və iqtisadi-coğrafi mövqeyə malik bölgələrindən biridir. Onun dağlıq və dağətəyi relyefi, müxtəlif iqlim zonaları və mərkəzi bölgələrə yaxınlığı, turizm və kənd təsərrüfatı baxımından geniş potensial yaradır.

2.2. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun Turizm Potensialı

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu Azərbaycanın mərkəzi hissəsində yerləşən, zəngin təbii, tarixi və mədəni resurslara malik bir regiondur. Bu rayonun turizm potensialı onun coğrafi mövqeyi, iqlim müxtəlifliyi, təbii abidələri, tarixi-mədəni irsi və ekoloji turizm imkanları ilə sıx bağlıdır. Aşağıda Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun turizm potensialı ətraflı şəkildə təqdim olunur:

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu inzibati cəhətdən aşağıdakı rayonları əhatə edir:

- Şamaxı
- İsmayıllı
- Ağsu
- Qobustan

Rayonun relyefi əsasən dağlıq və dağətəyi sahələrdən ibarətdir. Bölgədə turizm üçün əlverişli təbii şərait, mənzərəli dağlar, meşəliklər, çaylar, şlalələr, müalicəvi bulaqlar və təmiz ekoloji mühit mövcuddur. Regionda yerləşən qoruqlar və milli parklar ekoturizm və kənd turizmi üçün geniş imkanlar yaradır.

Şamaxı rayonunun turizm potensialı: Tarixi və dini abidələr: Şamaxı Cümə məscidi (VIII əsr) Qafqazda ən qədim məscidlərdən biridir. Eyni zamanda Şamaxı Astrofizika Rəsədxanası və Səbail türbələri əhəmiyyətli turizm obyektləridir.

Şamaxı Dairəvi Məbədi və Pirqulu kəndindəki təbii gözəlliklər dağ turizmi və yay istirahətləri üçün əlverişlidir. “Şamaxı-Pirqulu” Astrofizika Rəsədxanası elmi turizm baxımından unikal məkandır.

Şərabçılıq və enoturizm: Şamaxı rayonunda fəaliyyət göstərən şərab istehsalı müəssisələri turistlərə şərab dequstasiyaları və bağlara turlar təşkil edir. Dağ idman növləri (yürüş, paraplaner uçuşu, at gəzintisi və s.) yay aylarında turistləri cəlb edir.

İsmayilli rayonunun turizm potensialı: Təbii ehtiyatlar: Lahıc çayı, Qafqaz dağ silsiləsinin meşə massivləri və təmiz dağ havası. Kənd və mədəniyyət turizmi: Lahıc qəsəbəsi UNESCO-nun Mədəni İrs siyahısında yer alan qədim sənətkarlıq mərkəzi. Burada misgərlik, zərgərlik, xalçaçılıq və digər əl işləri hələ də qorunub saxlanılır.

Basqal kəndi tarixi memarlıq üslubu, qədim hamamları və Basqal kəlağayısı ilə məşhurdur. İsmayilli Dövlət Təbiət Qoruğu və Qalıncaq meşə sahələri ekoturizm və istirahət üçün əlverişli şərait yaradır.

- “Qalaaltı” kurortu və turizm kompleksləri sağlamlıq turizminə xidmət edir.
- Ağsu rayonunun turizm potensialı
- Ağsu aşırımı dağlıq relyefi və təbii panoramaları ilə tanınır.
- Ağsu qalası tarixi abidə kimi diqqətəlayiqdir.

Arxeoloji qazıntı sahələri Ağsu şəhərinin qədim qalıqları tarixsevərlər üçün maraqlıdır. Regionda kənd təsərrüfatına əsaslanan aqroturizm imkanları da mövcuddur.

Qobustan rayonunun turizm potensialı: Qobustan Milli Tarixi-Bədii Qoruğu UNESCO-nun Dünya İrs Siyahısına daxil edilmiş bu ərazi petroqliflər (qayaüstü rəsmlər), qədim yaşayış yerləri və unikal geoloji forma (palçıq vulkanları və səs çıxaran daşlar) ilə məşhurdur. Bu ərazi turizm baxımından Azərbaycanın ən tanınmış və xarici turistlər üçün cəlbədicəli məkanlarından biridir. Palçıq vulkanları dünya üzrə

ən çox sayda palçıq vulkanının olduğu regionlardan biridir. Sağlamlıq turizmi və maraqlı geoloji ekskursiyalar üçün əlverişlidir.

Turizm İnfrastrukturunun İnkişafı: Bölgədə son illər ərzində otellər, ailəvi istirahət evləri, kənd turizmi obyektləri, hostellər və yay düşərgələri yaradılmışdır. Lahıc və Basqal kimi turizm məkanlarında rəqəmsal marşrutlar, turist informasiya mərkəzləri və təlim keçmiş bələdçilər fəaliyyət göstərir. Avtomobil yollarının bərpası, nəqliyyat şəbəkəsinin inkişafı və müasir turizm obyektlərinin tikintisi regionun əlçatanlığını artırmışdır.

2.3. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun Alternativ Turizm Potensialı

Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunda alternativ turizm anlayışı çərçivəsində qiymətləndirilə bilən turizm növləri aşağıda izah edilir. Bu növlərin bir çoxunu aydın sərhədlərlə bir-birindən ayırmaq mümkün olmasa da, hər bir növün əhatə dairəsi və fəaliyyət istiqamətləri əsasında təsnifat aparılmışdır. Bundan əlavə, ölkəmizin müxtəlif turizm növləri ilə bağlı potensialı qısa şəkildə qeyd olunur.

Təbiət Turizmi: Təbiət turizmi insanlara müxtəlif rekreasiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq imkanı verən, kənd və meşəlik ərazilərdə inkişaf edən, insanların təbiətlə baş-baş qalmaq, təbii həyatı bilmək və yerli mədəniyyətlə yaşamaq istəyinə uyğun olaraq yaranmış, turizmin bir çox növ və formalarını özündə birləşdirən alternativ turizm növüdür.

Bir tərəfdən, təbiət turizmi kənd əhalisinə müasir dünyanın təqdim etdiyi bütün nemətləri əldə etməyə kömək edir; Digər tərəfdən fərqli mədəniyyətləri və məkanları tanımaq, iş həyatının stresindən xilas olmaq, şəhərlərin problemlərindən qısa müddətə uzaqlaşmaq və təbii mühitdə sağlam həyat sürmək istəyən insanlar üçün fərqli imkanlar təqdim edir. Təbiət turizminə aid edilə bilən əsas turizm növləri bunlardır; yayla, dağ, çay, ovçuluq, çay-göl balıqçılığı və qış turizmi.

Yaylaq Turizmi: Kənd yerlərində turizm fəaliyyətinin inkişafı gündəmə gələndə ağla yaylalar və dolayısıyla yayla turizmi gəlir. Yaylaların müxtəlif bitki örtüyü, meşələri, krater gölləri, çayları, çayları, tarixi, mədəni və arxeoloji dəyərləri, dağ və təbiət gəzintiləri, qış idman növləri, balıq ovu, xizək sürmə imkanları, şəfalı suları, yayla şənlikləri və əl sənətlərinin olması bu bölgələrin turizm mərkəzlərinə çevrilməsinə şərait yaradır.

Dünyada milyonlarla insan şəhərlərdəki gərgin iş mühitindən uzaqlaşmaq, təbiətlə təmasda yaşamaq və təbii mühitlərdə dincəlmək üçün səyahət edir. Özünəməxsus coğrafiyası və iqlimi olan Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun zəngin mədəniyyətində yayla həyatı çox mühüm yer tutur.

Dağ turizmi: Dağ turizmi insanların dağların təmiz və gözəl havasından bəhrələnmək üçün dağlarda gəzintiyə və dırmaşmağa getdikləri turizm növüdür. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonu müxtəlif hündürlüklərdə yerləşən dağları, zəngin geomorfoloji və tektonik quruluşu, flora və faunaya malik meşələri, zəngin ov və canlı təbiəti ilə alpinizm həvəskarları üçün alpinizm və dırmanma üçün qeyri-adi dərəcədə cəlbedici və maraqlı imkanlar təklif edir.

Çay turizmi: Qısaca çay turizmi kimi tərif edilə bilən rafting və kanoe idmanı kənd yerlərində həyata keçirilən fəaliyyətlər sırasındadır. kanoe; şişmə iki nəfərlik kano, rafting; Bunlar beş və ya doqquz nəfər üçün qayıqlarla həyata keçirilən ağ su idman növləridir. Kanoe və rafting tam təbii şəraitdə həyata keçirildiyi üçün ətraf mühitə uyğun gələn, betonlama və ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olmayan, təbii gözəllikləri ön plana çıxaran idman növləridir. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunda uzun və axar çayları ilə ziyarətçilərinə su idmanları üçün əhəmiyyətli çay turizmi potensialı təqdim edir.

Ovçuluq, çay və göl balıqçılıq turizmi: Balıqçılıq və ovçuluq şüurlu və qaydalara uyğun olaraq həyata keçirildiyi təqdirdə hər cəhətdən müsbət təsirləri olan bir turizm növüdür. Ov turizminin vacib olduğu ölkələrdə ov heyvanlarının sayı artır, ətraf

mühitə və canlı təbiətə qayğı hissi inkişaf edir. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun coğrafi quruluşu, bitki örtüyü və canlı aləmi ovçuluq və ov turizmi ilə maraqlananlar üçün əhəmiyyətli potensial təklif edir. Təbiəti Mühafizə və Milli Parklar Ümumi Müdirliyi fəaliyyəti ilə Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun təbii ərazilərini bir daha cazibə mərkəzinə çevirdi. Vəhşi təbiətin qorunmasına üstünlük verən yanaşmaya uyğun olaraq, ov turizmindən əhəmiyyətli gəlir gözlənilir.

Qış Turizmi: Qış turizmində qar və dağlar ümumiyyətlə əsas cazibə elementləri kimi istifadə olunur. Xüsusilə qışı uzun və qarlı olan ölkələrdə bu cəlbedicilik amilinin qiymətləndirilməsini turizm üçün alternativ axtarışlar gündəmə gətirir.

Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunda yayda və qışda həmişə qar yağan yüksək dağları ilə əhəmiyyətli bir qış turizm mərkəzidir. Son 20 ildə qış turizminə əhəmiyyətli investisiyalar qoyulub. Dağlarda xizək meydançaları yenilənir, xizək zonaları olmayan yerlərdə obyektlər yaradılır. Müasir xizək imkanları ilə Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun qış turizmində daxili və beynəlxalq turizmdən böyük gözləntiləri var.

İnanc Turizmi: dini turizm; müqəddəs yerləri ziyarət etmək, dini məclis və mərasimlərdə iştirak etmək və ya onlara baxmaq, dini baxımdan vacib sayılan məscidlərə, kilsələrə baş çəkmək və s. Görmə məqsədi ilə çox əhəmiyyətli ölçülərə çatan səyahət və yerləşdirmədən ibarət turizm növüdür. Bu turizm növü təbiətə zərər verməmək və müəyyən dəyərlərin qorunub saxlanması, təbliği və qiymətləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli göründüyü üçün alternativ turizm növü kimi inkişaf etdirilməyə başlanıb.

Mədəni Turizm: Mədəniyyət turizmi; Bu, insanların bir bölgənin, ərazinin və ya ölkənin sosial, tarixi, bədii və elmi həyat tərzini dəyərlərini görmək, tanımaq və öyrənmək motivasiyası ilə səyahət etdiyi bir turizm növüdür.

Ölkəmizdə alternativ turizm növləri arasında, şübhəsiz ki, mədəni turizm birinci yerdədir. Azərbaycan torpaqlarında mədəni varlıqların zənginliyi və müxtəlifliyi bir

xəzinə kimidir. İstər istər daxili, istərsə də xarici turizmi stimullaşdıran əsas amillərdən biri də istər-istəməz bu xəzinənin varlığıdır. Ölkəmizin yerləşdiyi coğrafiya dünyanın ən qədim sivilizasiyalarına ev sahibliyi edib. Mədəni dəyərlərimizi önə çıxaracaq turizm marketinq strategiyaları ölkəmizə dörd fəsildə turist qəbul etmək imkanı verəcək.

Sərgi, Festival və Konqres Turizmi: Bu turizm növü; xalq konfransları, işgüzar görüşlər, konqreslər, yarmarkalar və s.. Fəaliyyətlərdə iştirak etmək üçün müəyyən bölgəyə səfər etməyi nəzərdə tutan turizm növüdür. Yaz və payız ayları konqres ayları kimi müəyyən edilir. Konqreslər turizmin mövsümi xarakterindən irəli gələn problemlərin aradan qaldırılması üçün alternativ model təşkil edir. Ölkəyə konqres turizmi üçün gələnlər digər ziyarətçilərdən üç dəfə çox xərcləyir; Xüsusilə otel, restoran, alış-veriş və tur təşkili kimi alt sektorlara iqtisadi töhfə verdiyi bilinir.

Universitetlər, dövlət qurumları və təşkilatları, banklar, təhsil və səhiyyə müəssisələri, fondlar, dərnekələr, qeyri-hökumət təşkilatları və siyasi partiyalar kimi təşkilatlar bu turizm növünün resurslarını təşkil edir. Bu qurum və təşkilatlar tərəfindən təşkil olunacaq milli və beynəlxalq konqreslər, seminarlar, konfranslar, seminarlar, ümumi yığıncaqlar, elmi toplantılar, yarmarkalar, festivallar və s. turizmin bu növü üçün mühüm potensial yaradır. Bu səbəbdən Azərbaycanın konqres turizmi baxımından potensialı həm peşəkar qruplar nəzərə alınmaqla, həm də yerli və milli səviyyədə ən yaxşı şəkildə xarici bazara təqdim edilməlidir.

İdman Turizmi: İdman turizmi; İnsanların aktiv və ya passiv şəkildə idman fəaliyyətlərində iştirak etdiyi bir turizm növüdür. Passiv idman turizmi; müxtəlif idman tədbirlərinə tamaşaçı qismində qatılmaq və aktiv idman turizmi; Nümunələrə tennis, qolf, xizək sürmə, rafting, trekking və velosiped idmanında iştirak etmək məqsədilə edilən səfərləri göstərmək olar.

Son illərdə qolf meydançalarının və bu idman növü ilə məşğul olan insanların sayında böyük artım olmuşdur ki, bu idmanın bütün yaş qrupları tərəfindən rahatlıqla

oynana bilməsi və yeni şəhərlərdə yaşıl ərazilərə verilən əhəmiyyətin artmasıdır. Son illərdə Azərbaycan böyük potensiala malik qolf turizminə sərmayə qoymağa başlayıb. Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonu bu sahədə qabaqcıl əyalətlərimiz arasındadır. Ölkəmiz həm də yamac paraşütü, yelkənlik, qanad asma, sürüşmə, paraşütlə tullanma, hava şarları kimi hava idmanı həvəskarlarının kəşf etməli olduğu ölkədir. Qobustan və Şamaxı bu sahədə önəmli mərkəzlər sayıla bilər.

Sağlamlıq (Termal) Turizmi: Termal turizm; Minerallaşdırılmış termal sular və palçıqlar, mənbə bölgəsində ətraf mühit və iqlim amillərinin birləşməsi, insan sağlamlığına müsbət töhfə vermək məqsədi ilə, mütəxəssis həkim nəzarəti və proqramı ilə; Fiziki müalicə, reabilitasiya, məşq, psixoterapiya və pəhriz kimi dəstəkləyici müalicələrlə əlaqələndirilmiş müalicə tətbiqlərini təmin edən bir turizm növü olaraq təyin olunur.

Quş Müşahidə: Quş müşahidəsi peşəkar bir sahə ola bilər və ya boş vaxtlarında hobbisi kimi məşğul ola bilər. Dünyanın bir çox yerində quş seyrinə maraq göstərən milyonlarla insan var. Mövsümdən asılı olaraq bataqlıq, meşə, düz çöl və hətta böyük şəhərin ortası quş müşahidəçilərinin seçdiyi yer ola bilər.

Azərbaycanda indiyədək 450 quş növü qeydə alınıb. Bu mənada ölkəmiz quşlar cənnətidir. Xüsusilə cənub-şimal və şimal-cənub, bəzən də şərq-qərb və qərb-şərq istiqamətlərində qitələr arasında miqrasiya edən quşların istifadə etdiyi ən mühüm körpülərdən biri də Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonudur.

Üçüncü Çağ Turizmi: Dünya əhalisinin sayı global miqyasda artmağa davam edərkən, xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrdə əhalinin artım tempi dayanıb. Bu səbəbdən beynəlxalq turizm tələbatının mənbəyini təşkil edən inkişaf etmiş ölkələrdə əhali getdikcə qocalır. Əslində, 2000-ci ilə qədər 50 və yuxarı yaşda olan əhalinin dünya əhalisinin payı 32% olaraq müəyyən edilmişdir.

Üçüncü yaş turizmi; Yaşı 65-dən yuxarı olan və ümumiyyətlə varlı, boş vaxtı çox olan, sosial əlaqələr qurmağa ehtiyacı olan insanlara yönəlmiş bir turizm növüdür.

Turizm məhsullarının şaxələndirilməsində mühüm alternativ olan bu segment həm də yüksək turizm tələblərinə malikdir. 3-cü yaş qrupunda olan insanlarda yaşlarına görə sağlamlıq problemləri ola biləcəyi üçün bu insanlar mülayim iqlimi və təbii gözəllikləri olan ölkələrə səyahət etməyi üstün tuturlar. Bundan əlavə, bu insanların gözləntilərinə uyğun olaraq pəhriz tipli yeməklər, gigiyenik şərait, kollektiv fəaliyyət, hörmət və diqqət, qısa gəzintilər, həddindən artıq pilləkənləri olmayan yaxşı işıqlı obyektlər diqqət mərkəzində olmalıdır.

Gənclər Turizmi: Gənclər turizmi; Proqramsız səyahət edən, sərbəst və müstəqil hərəkət edən 15-24 yaş arası insanları əhatə edən turizm növüdür. Gənc nəslin dəyişikliklərə uyğunlaşması və özlərini həyata hazırlaması üçün onların daha uzun müddət təhsil alması, inkişafı daim izləyərək xarici dünya ilə əlaqələr qurması zərurətə çevrilib. Ölkəmizin müxtəlif şəhərlərindən və ya dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan gənclər ümumiyyətlə yay aylarında təşkil olunan müxtəlif kurslarda iştirak edir və onlar bu kurslarda müxtəlif təlimlər keçərək yaşadıkları bölgəyə səyahət etmək imkanı əldə edirlər.

FƏSİL III. DAĞLIQ ŞİRVAN İQTİSADI RAYONUNUN TURİZM SEKTORUNDA TURİZMİNİN BAŞLICA PROBLEMLƏRİ

3.1. Yerəşdirmə Müəssisələrində İxtisaslı Kadr Çatışmazlığı

Turizm sektorunun ən mühüm problemlərindən biri olan və heç vaxt aktuallığını itirməyən ixtisaslı kadr çatışmazlığına gəlincə, turizm mütəxəssisləri bildirirlər ki, problem “pandemiyadan sonra” kimi qələmə verilsə də, əslində bu, çox əvvəllər mövcud olub və pandemiya prosesi ancaq sürətləndirib. Otellərin insan resursları siyasəti olaraq qəbul etdiyi və tətbiq etdiyi üsullar, uyğun və müsbət olsa belə, problemin böyüklüyünə görə qeyri-adekvat idi. Azərbaycan kimi turizmin iqtisadiyyatın ən mühüm elementlərindən biri olduğu bir ölkədə sektorun bütün komponentləri dövlətin bu problemə daha radikal və real həllər gətirməsi mövzusunda həmfikiridir. Çünki bu vəziyyət sektorun böyümə potensialına və xidmət keyfiyyətinə mənfi təsir göstərən əsas amillərdən biri kimi daim artan mənzərə ilə həmişə aktuallığını qoruyacaq.

Mövsümlilik: Şəhər mehmanxanaları və ildə 12 ay açıq olan bəzi kurort mehmanxanaları istisna olmaqla, obyekt bağlı olduqda ixtisaslı kadrlar işsiz və etibarsız olur və onlar müntəzəm gəlir və sabit iş təhlükəsizliyi axtarışında başqa sektorlara köçməyə üstünlük verirlər. Vəziyyətin əksi olaraq sahil otellərində kadr çatışmazlığı şəhər mehmanxanalarında da kadr dəyişikliyinə mənfi təsir göstərir. Ən mühüm nəticə isə odur ki, bu səbəb gənclərin turizmi bir peşə kimi deyil, daha çox müvəqqəti iş kimi görməsinə səbəb olur ki, bu da yeni nəslin itirilməsinə səbəb olur.

İş şəraiti: Turizm sektorunun dinamizmi və otellərin 24 saatlıq yaşayış mexanizmi olması özü ilə uzun və yorucu iş şəraiti gətirir. Ancaq inzibati problemlər, aylıq məzuniyyət kimi problemlərlə üzləşən, gördüyü əməklə müqayisədə aldıkları maaşı aşağı görən, eyni peşənin mənsuqlarını müxtəlif sektorlarda işlədən şirkətlərin maaş cədvəllərini və bazar şərtlərini müqayisə edən ixtisaslı kadrlar başqa sektorlara

keçməyə üstünlük verirlər. Bu vəziyyət iş-həyat balansına dəyər verən gənc nəsə də mənfi təsir göstərir.

Yerləşdirmə problemi: Yaşayışa ehtiyacı olan işçilər üçün ayrılmış yataqxanaların qeyri-adekvat şəraiti işçilərin iş performansına, motivasiyasına və ümumi məmnunluğuna ciddi mənfi təsirlər yaradır. Narahat yerləşmə işçilərin işini davam etdirmək motivasiyasını azalda bilər. Uzun müddətdə bu vəziyyət iş itkisinə səbəb ola bilər. İşçilər daha yaxşı yaşayış şəraiti təklif edən digər iş imkanlarını nəzərdən keçirməyə meyllidirlər. Bundan əlavə, mənzilin olmadığı bir yerdə işçi üçün ev kirayələmək onların bu iqtisadiyyatda üstünlük verdiyi seçim deyil, bu da sektor dəyişikliklərinə səbəb olur.

Uzunmüddətli karyera planlamasının olmaması: İxtisaslı kadrlar və xüsusən də Z nəsli turizm sektorunda işləməyi cəlbədicə hesab etmir və uzunmüddətli karyera planları qura biləcəklərinə inanmır. Bunun səbəbi işçi həyatı arasında aidiyyət hissənin formalaşmaması ilə uzlaşır. Turizm hər il qısa müddətli mövsümi iş təklif edən, maaşı orta səviyyədə xeyli aşağı, iş şəraiti fiziki cəhətdən çətin olan bir sektor olduğu üçün indiki gənclər turizmi darıxdırıcı və müvəqqəti bir iş olaraq görürlər və bunun onların karyeralarına heç bir töhfə verməyəcəyini düşünürlər. Bundan əlavə, rəqəmsal əsrdə böyüdükələri üçün texnologiyaya dəyər verirlər və turizmdə işləmək onlar üçün daha əənəvi və fiziki işdir; Bu da ayrıca amildir. Karyeralarına istiqamət verəcək örnək tapmaqda çətinlik çəkən ixtisaslı kadrlar və turizm məktəblərinin gənc məzunları başqa sektorlara üz tuturlar.

Təcrübəçi tələbələrin vəziyyəti: Turizm fakültələrində təhsil alan təcrübəçilər müəssisələrə yalnız təcrübə qazanmaq və öyrəndiklərini reallıqda necə tətbiq edə biləcəklərini göstərmək, nəzəriyyəni praktikada tətbiq etmək üçün yer tapmaq üçün gəlirlər. Onları həyatın bir hissəsi hesab etmək və adi işçilər kimi performans göstərmələrini gözləmək gələn təcrübəçinin gözləntilərinə uyğun gəlmir. Bunun

ardınca darıxma hissi və sektorda işləməmək qərarı gəlir və təəssüf ki, bu sektorda işləməyi düşünmürlər.

Problemin həlli ilə bağlı baxışlar: Otellər öz məşğulluq siyasətlərini müəyyən edərək sektorun ən mühüm problemi olan ixtisaslı kadr problemini həll etmək üçün mühüm addımlar atır. Onlar öz işçilərini rahat yaşayış yerləri, xidmət obyektləri və təlim imkanları ilə təmin edirlər. Onlar peşə təhsili verən lisey və universitetlərlə əməkdaşlıq edir, karyera günlərində iştirak edir, işə qəbul zamanı departament üzrə bacarıqların hazırlanmasını təmin edir, onlayn təhsil sistemləri vasitəsilə onlar üçün müəyyən edilmiş xüsusi təlimlə davamlı təhsil hüquqlarını təmin edir və dil biliklərini təkmilləşdirmək üçün müxtəlif imkanlar təklif edir. Mentor olaraq tələbələrə kifayət qədər təlim keçmiş şəxslərlə bir araya gətirərək mentorluq işlərini həyata keçirir və məzun olduqdan sonra məqsədlərinə uyğun olaraq məşğulluğun təminatı və karyera inkişafı sahəsində kouçinq xidmətləri göstərirlər. Xaricdən işçi götürməzdən əvvəl öz gənclərini işə götürməyi qarşısına məqsəd qoyan otellərimiz sektor adına mühüm addımlar atsa da, təəssüf ki, problemin daimi həlli üçün bu kifayət etmir. İxtisaslı kadr çatışmazlığı ilə bağlı bəzi çətinliklərlə üzləşsə də, onlar vasitəçi şirkətlər vasitəsilə xaricdən kadr cəlb etməyi seçirlər. Ən mühüm problem olan mövsümi işlərin mənfi cəhətlərindən xilas olmaq üçün dövlət siyasəti və dəstəyi ilə nələrin edilə biləcəyi ilə bağlı təkliflər: Mövsüm xaricində iş imkanlarının yaradılması: Mövsümi işçilər üçün il boyu davamlı məşğulluq yaratmaq üçün turizm istiqamətlərinin mövsümlərinin genişləndirilməsi vacibdir. Bu məqsədlə sağlamlıq, mədəniyyət, idman və konqres turizmi kimi sahələrdə turizm mövsümünü uzadıla bilər və otel sektorunda davamlı məşğulluq təmin edilə bilər. Bütün il boyu açıq qala bilən əlavə xidmətlər: Spa, sağlamlıq, restoranlar, tədbirlər təklif oluna bilər, hətta mövsümdən kənar dövrlərdə də tələbat yaradır. Mövsümi işçilərə dövlət dəstəyi: İşsizlik müavinətlərinin genişləndirilməsi mövsümi işçilər üçün mühüm həll yolu ola bilər. İşsizlik müavinətləri və ya dövlət tərəfindən verilən sosial təminat paketləri ilə işçilərin gəlir itkiləri mövsümi işsizliyə qarşı minimuma endirilə bilər. Bu baxımdan

QHT və birliklər tərəfindən davamlı olaraq müvafiq nazirliklərə tələblər göndərilərək məsələnin gündəmdə saxlanması həllini tapa bilər. Mövsümi işçi hovuzlarının yaradılması: Mövsümi işçi hovuzları yaratmaqla, otellər mövsümi işçilərə müxtəlif obyektlərdə iş tapmaq imkanı verə bilər. Dövlətin əməl etməli olduğu siyasətlər:

- Sektorun Turizm Peşəsi Qanun layihəsi olmalıdır. Turizm Nazirliyi işçi qüvvəsinin hüquqlarının müdafiəsi üçün tədbirlər görməlidir.
- İxtisaslı kadr problemi mehmanxanaların problemi kimi qəbul edilməməli, daha çox sektorların inkişaf planlarına daxil edilməlidir. Hökumət turizm biznesi sahiblərinə və potensial kadrlara daha çox dəstək verməlidir.
- İş saatlarının tənzimlənməsini və ya işdən artıq əmək haqqının ödənilməsini təmin edən və işçilərin hüquqlarını qoruyan siyasətlər hazırlanmalıdır.
- Dövlət turizm sektoru üçün maarifləndirici proqramları genişləndirməklə universitetlərdə və peşə liseylərində turizm yönümlü şöbələrin inkişafını təşviq etməlidir. Bu proqramlar çərçivəsində praktiki təlimlər artırılmalı, təcrübələr məcburi hala salına bilər. Özəl sektorla sıx əlaqələr qurmaq, sektorun ehtiyac duyduğu kursları yaratmaq üçün məsləhət şuraları yaratmaq lazımdır.
- İxtisaslı işçilərin hazırlanması üçün dövlət təlim xərclərinin ödənilməsi və ya özəl sektor işçilərini peşə təhsili və sertifikatlaşdırma proqramlarında iştirak etməyə təşviq edən vergi endirimləri kimi dəstək verə bilər.
- Xüsusilə inkişaf etməmiş və ya inkişaf etməkdə olan turizm bölgələrində turizm sektorunda işləmək istəyən gənclər üçün təqaüd proqramları və məşğulluq zamanətli təlim layihələri kimi təşviqlər həyata keçirilə bilər.
- Turizm sektorunda xidmət göstərən dövlət qurumları və şirkətlər birgə layihələr hazırlaya, iş yerində təlim və mentorluq proqramları yarada bilərlər. Bu layihələr dövlət resurslarından səmərəli istifadəni və sektorun ehtiyac duyduğu işçi qüvvəsinin hazırlanmasını təmin edir.

Ümumilikdə turizm sektorunda məşğulluq probleminin təkcə bu günü deyil, gələcəyi də təhdid etdiyini, ixtisaslı kadr çatışmazlığının yaxın illərdə mehmanxanaların

keyfiyyətini aşağı sala, qonaq məmnuniyyətini azalda biləcəyini və sektorun davamlı inkişafını təhlükə altına sala biləcəyini və bunun təcili həll edilməli olduğunu vurğulamaq olar.

3.2.Yerləşdirmə Müəssisələrində Investisiya Çatışmazlığı

Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunda Turizm fəaliyyətinin iqtisadi və sosial nəticələri dövlət və özəl sahibkarları turizmə investisiya qoymağa vadar edəcək.

Turizm sektoruna investisiya konsepsiyası; Bu, infrastruktur investisiyalarına və üst struktur investisiyalarına (yaşayış və yardımçı xidmət obyektlərinin yaradılması) aiddir. Bununla belə, mövcud infrastruktur və turizm obyektlərinin genişləndirilməsi və yenilənməsi və turizm məhsullarının inkişafı (digər xidmət obyektlərinə investisiyalar) üçün edilən xərclər də turizm investisiyası çərçivəsində nəzərə alınmalıdır.

Turizm sərmayələri turizm biznesinin məqsədi olan, qənaətbəxş şəraitdə həyata keçirilə bilən, inkişaf etdirilən, rəqabət qabiliyyəti qorunub saxlanıla bilən və s. fəaliyyətlərdir. Məqsəd bir ildən çox istifadə edilə bilən əsas vəsaitlərin alınması və zəruri dövriyyə kapitalının alınmasıdır. Turizm sərmayəsinə aşağıdakı kimi də tərif vermək olar: “Turistlərin yerləşdirmə, yemək və içki, istirahət və əyləncə ehtiyaclarını ödəmək üçün istifadə olunan obyekt, torpaq və avadanlıqların bütünü turizm investisiyası adlanır” Bu tərif xüsusilə üst tikili investisiyaları kimi tanınan yaşayış obyektlərinə investisiyaları əhatə edir. Turizm investisiyasının məqsədi;

- Biznesin fəaliyyətini davam etdirməsinə imkan verəcək gəlir əldə etmək.
- Bazarın və turizm məhsulunun şaxələndirilməsi ilə qlobal gəlirin artırılması
- Yatırılan kapitalı qaytarmaq

Turizm investisiyaları; Onları üç əsas qrupda qruplaşdırmaq olar: infrastruktur investisiyaları, üst quruluş investisiyaları (yerləşdirmə obyektinə investisiyaları) və digər xidmət obyektləri investisiyaları (Barutçugil 1989:66).

İnfrastruktur investisiyaları; Bunlar yollar, limanlar, körpülər, hava limanları kimi infrastruktur obyektlərinə və su, elektrik enerjisi və kanalizasiya kimi əsas xidmətlərə investisiyalardır. Bu investisiyaların əsas məqsədi turizm sektorunu inkişaf etdirmək deyil. Bununla belə, infrastrukturun mövcudluğu və adekvatlığı turizmin inkişafına müsbət təsir göstərir. Turizmdən mahiyyət etibarilə müstəqil olan bu investisiyalar konkret plan və proqram çərçivəsində ölkəmizin hər bir yaşayış məntəqəsinə dövlət tərəfindən göstərilən ictimai xidmətdir.

Üst Struktur (Yaşayışma Obyektləri) İnvestisiya: Bunlar turistlərin müvəqqəti yerləşmə və gecələmə ehtiyaclarını ödəmək üçün otellərə, motellərə, qonaq evlərinə, istirahət kəndlərinə və çarpayılı oxşar obyektlərə qoyulan investisiyalardır. Turizm sərmayələri arasında yerləşdirmə obyektinə sərmayələri əsas kapitalın miqdarının digər sektorlara nisbətən xeyli yüksək olduğu investisiyalardır.

Üst quruluş investisiyaları olaraq da bilinən bu növ investisiyalar turizm investisiyalarının ən mühüm hissəsini təşkil edir. Turizm investisiyalarının tələb etdiyi böyük sabit investisiyalara baxmayaraq, turizm sektorunun mövsümi xarakter daşması hər bir ölkədə investisiyaları təşviq edən siyasətin həyata keçirilməsini zəruri edir.

Digər Xidmət Obyektləri İnvestisiyaları: Bunlar, infrastruktur və yerləşdirmədən başqa, turistlərin yemək, içmə, əylənmək, dincəlmək və idman etmək kimi ehtiyaclarını ödəmək üçün yaradılmış restoran, yeməcxana, çay bağçası, idman obyektləri, əyləncə məkanları və bənzəri obyektlər üçün edilən investisiyalardır.

Turizm İnvestisiya Layihəsinin Tərifli Və Xüsusiyyətləri: Ümumiyyətlə, layihə bir məqsədə çatmaq və ya cavab tələb edən problemi həll etmək üçün sistemli və mütəşəkkil səy kimi müəyyən edilir (Angus and Gunderson 1997:2; Sekaran 1992:9).

Turizm investisiya layihələri, “hazırkı və gələcək turizm tələbatının bir hissəsinin ödənilməsi məqsədi ilə, sahibkarın və cəmiyyətin xeyrinə, iqtisadiyyata turizmlə bağlı mal və xidmətlər təqdim etmək məqsədi ilə iqtisadi prinsiplərə uyğun

hazırlanmış və formalaşdırılmış layihələr” kimi müəyyən edilə bilər (Karahan 1986:8).

İnvestisiya layihələrində olmalıdır xüsusiyyətlər:

- Onun dəqiq müəyyən edilmiş məqsədi və ya məqsədləri olmalıdır;
- Orijinal nəticəyə gəlməli və
- Vaxt, xərc və resurslar aydın şəkildə müəyyən edilməlidir. aşağıdakı kimi sadalamaq olar (Spinner 1997:4).

Turizm sektorunun investisiya layihələri digər investisiya layihələrindən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətləri dörd başlıq altında qruplaşdırmaq olar.

Sabit Kapital İntensiti: Turizm investisiyalarının ən mühüm hissəsini təşkil edən yerləşdirmə obyektı investisiyaları əhəmiyyətli miqdarda əsas kapitala investisiya tələb edir. Əsas kapital əmsalı mədənçıxarma müəssisələrində 64%, Dəmir və Polad Sənayesində 50%, Kimya Sənayesində 42% olduğu halda, mehmanxana binasının sahibinin operator olduğu halda bu nisbət mehmanxana sənayesində 94% təşkil edir (Karahan 1986:9).

Turizm investisiyalarında əsas kapitalın bu sıxlığı xüsusilə kapitalın gəlirliliyi baxımından mühüm amildir. Ona görə də gəlirliliyin qiymətləndirilməsində bu məsələ diqqətdən kənarda qalmamalıdır. Turizm investisiyasının xalis əməliyyat gəlirliliyi mahiyyət etibarı ilə;

- Tətbiq ediləcək tariflər
- İllik doluluq dərəcələri
- Əməliyyat xərclərinin səviyyəsindən asılıdır (Olalı 1990:340).

Əməyin intensivliyi: Turizm müəssisələri avtomatlaşdırma imkanlarının çox məhdud şəkildə tətbiq oluna biləcəyi müəssisələrdir. Digər tərəfdən, turizm biznesi öz təbiətinə görə yalnız insanlar tərəfindən istehsal oluna bilən şəxsi xidmətlər tələb edir. (Məsələn, barmen, aşpaz, tur bələdçisi, ofisiant və s.) Turizm tələbatının artması

yeni iş yerlərinin açılmasına, bununla da məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur.

Yüksək Sabit Xərclər: Turizm müəssisələrində sabit xərclər xüsusilə investisiya qoyulduqdan sonra istismar mərhələsində çox yüksək olur. Bunun əsas səbəbi; Enerji, texniki qulluq, personal, amortizasiya və buna bənzər xərclər tutumun doluluğundan asılı olmayaraq davam edir. Yüksək sabit xərclər mənfəətin zərərsizliyi nöqtəsi, satış gəlirləri və tutumlardan istifadə nisbəti arasındakı əlaqəni kritik edir.

İnfrastruktur Obyekti Münasibətləri: Turizm investisiya layihələri baxımından ən mühüm xüsusiyyət və kritik element bu əlaqədir. İnfrastruktur obyektlərinin tam olmadığı bir bölgədə yerləşdirmə qabiliyyətinin genişliyi heç bir məna kəsb etməyəcək. Belə bir yerə turizm investisiyasının gəlirli olması mümkün deyil. Eyni şəkildə, yerləşdirmə imkanları olmadan infrastruktur sərmayələri etmək turizm baxımından məna kəsb etməyəcək.

Turizm İnvestisiya Layihələrinin Hazırlanması ilə Bağlı Xüsusiyyətlər: Müəssisələr mal və ya xidmətlər istehsal etmək üçün yaradılmış iqtisadi vahidlərdir. İqtisadi müəssisənin ilk addımı olan biznes qurmaq qərarı göründüyü qədər sadə və sadə deyil. Biznes qurmaq investisiya qoymaq deməkdir. Başqa sözlə desək, bu, müəyyən müddət ərzində müəyyən əraziyə qıt resursların ayrılmasıdır. İnvestisiya qərarlarını makro və mikro əsasda qəbul edəcək şəxslər məhdud resurslardan optimal şəkildə istifadə olunmasını təmin etməlidirlər. Bu səbəbdən qurulacaq biznesin iqtisadi cəhətdən faydalı olub-olmayacağı, bir sözlə, gəlirliliyi araşdırılmalıdır. Daha geniş mənada, biznes qurmazdan əvvəl bazar araşdırılmalı, əldə edilən əsaslı məlumatlar elmi üsullarla qiymətləndirilməli, bazarda kifayət qədər satıla bilən mal və ya xidmətlərin ən uyğun yerdə, miqyasda və keyfiyyətdə istehsalını təmin edəcək bir obyektin yaradılmasına çalışılmalıdır.

Yuxarıda verilmiş izahatları nəzərə alaraq, investisiya layihəsinin hazırlanması prosesinin aşağıdakı mərhələlərdən ibarət olduğunu bildirmək olar (Çonkar 1992:23):

- Layihə ideyasının doğrulması və uyğun investisiya sahələrinin tədqiqi nəticəsində ilkin seçim;
- Texniki-iqtisadi əsaslandırma,lar,
- Layihələrin qiymətləndirilməsi,
- Layihənin həyata keçirilməsi.

3.3.Yerləşdirmə Müəssisələrinin Tanıtımından Qaynaqlanan Və Digər Problemlər

Ölkəmizin xüsusilə coğrafi mövqeyi, təbii sərvətləri və insan keyfiyyəti ilə inkişaf etmiş, zəngin, firavan və dinc ölkəyə çevrilməsi üçün hər cür imkan var. Lakin təəssüf ki, mövcud vəziyyət göstərir ki, bu imkanlardan yetərincə istifadə etmək mümkün deyil, demokratik şəraitdə balanslı və davamlı inkişafa nail olmaq mümkün deyil.

Bu vəziyyətin yaranmasında ilk növbədə məsuliyyət daşıyanlar təbii ki, ölkəni idarə edənlərdir. Ancaq ayrı-ayrı şəxslərin, vətəndaş cəmiyyəti və peşə təşkilatlarının, yerli idarəçilərin bu ümumi mənzərəni dəyişəcək problemləri şüurlu şəkildə müəyyənləşdirmək və həmrəylik hissi ilə həll etmək səyləri müsbət nəticə verəcəkdir.

Yuxarıda izah edilən anlayışa doğru nümunəvi bir addım olaraq, Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonunun Turizm Sektorunda Problemlər aşağıdakı kimi verilə bilər:

a) Ümumi problemlər:

- Ölkənin turizm baxışı yoxdur.
- Yetərsiz təşviqat.
- Rayonlarından şəhərlərə uçuşlar yoxdur.

- Hava limanından şəhərə çatmaq bahadır və ya çox vaxt aparır.
- Çox az sayda fərdi müştərilər gəlir. Vaxtın 85%-i turizm agentliklərindən istifadə edildiyi üçün bazarlıq qabiliyyəti azalır və qiymətlər ucuzlaşır.
- Əcnəbilərin aldığı bağ evləri öz ölkələrində satıldığı üçün otelə gələn qonaqların sayı təsirlənir, qalanlar izlənilə bilmədiyi üçün təhlükəsizlik zəifliyi yaranır və vergidən yayınma halları baş verir.
- Ağsu, İsmayılı, Qobustan və Şamaxı kimi vilayətlər kifayət qədər qiymətləndirilmir.
- Ağsu, İsmayılı, Qobustan və Şamaxıda turizm peşə liseyləri yoxdur.
- Turizm Hotel-Agentlik-Ticarət Mərkəzi üçbucağından xilas edilməli, turistlər otellərlə məhdudlaşmamalı, şəhərə çıxarılmalı, şəhərlər canlandırılmalıdır.
- Turizm sektoru üçün Birlik Qanunu qəbul edilməlidir.
- Turizm üzrə müəllimlər hazırlanmalı və bu yolla tələbələri turizmlə tanış etmək lazımdır.

b) Rayonla bağlı problemlər:

- Plansız və şəxsiyyətsiz, şəhər mənzərəsi, mebel və ya faktura olmadan.
- Şəhərsalmadakı qeyri-mütəşəkkillik şəhərə ziyan vurur, iri bloklar tikilir.
- Şəhər nəqliyyatı qeyri-adekvatdır.
- İnfrastruktur qeyri-kafidir.
- Biznesmenlər fürsətçidirlər və təhsilli olmalıdırlar.
- Qiymətə nəzarət edilməlidir.
- Şəhər turları, yaşıl və vizual sahələr qeyri-kafidir.
- Ətrafdakı tarixi yerlər təbliğ edilmir.
- Təbliğat kifayət qədər deyil, festivallar və digər tədbirlər qeyri-kafidir və ya onlar illik təqvimlə əlaqələndirilmir və buna görə də kifayət qədər təbliğ edilə bilməz.
- Ətraf mühit, nəqliyyat və enerji problemləri.
- Şəhər tur xəritəsi yoxdur.

- Cinayət problemləri var.
- Alternativ turizm sahələri (sağlamlıq, inanc, mədəniyyət, idman, konqres, qış) inkişaf etdirilməlidir.

c) Otellərlə bağlı problemlər:

- Çarpayıların sayı xeyli artıb, beləliklə, otellər daha qısa müddət ərzində tutula bilər; qazanc və keyfiyyət aşağı düşüb
- Bacarıqsız insanlar rəğbətlə mehmanxana müdiri olurlar
- Hər şey daxil sistemi,
- keyfiyyəti azaldır.
- xərcləri azaldır.
- Turistin şəhərlə əlaqəsini azaldır.
- O, işini ofisiantlıqdan “boşqab yığan”a endirdi.
- Azərbaycan mətbəxinin ləziz xörəkləri yerinə ucuz, sadə yeməklər verildiyi üçün gastronomiyadan pul qazanmaq mümkünsüz hala düşüb.
- Mövsümün 12 aya yayılması mümkün olmadığı üçün mövsümi işçilərin işə götürülməsi problemə çevrilir və ixtisaslı və savadlı işçi tapmaq çətinləşir.
- Otellərdə otaqların sayı durmadan genişlənsə də, mətbəx eyni qalaraq qeyri-adekvatlığa səbəb olur.
- Kadrların sənədləri qeyri-adekvat və problemlidir.
- Ya kadrlara heç bir təlim keçmədən sertifikatlar verilir, ya da verilən təlimlər səthi və qeyri-adekvatdır.
- Təlim müxtəlif qurumlar tərəfindən verilir və standart yoxdur.
- Mətbəx avadanlıqlarının təchizatında böyük problem var.
- Kadrlar vaxtında deyil, son anda işə götürüldükləri üçün onların hazırlanmasında çətinliklər yaranır.
- İşçilərlə bağlı problemlər:
- Sosioloji əsaslı davranışlardan qaynaqlanan kadr problemləri var.
- İş təhlükəsizliyi yoxdur

- İş saatları uzanır
- Sosial hüquqlar verilmir
- Qaldıqları yerlər çox pisdir
- Xidmət sistemi pisdir
- İş mövsümi olduğu üçün turizm işçisinin “bir ayağı fəhlə, digər ayağı kəndli” olur.
- İşəgötürənə olduğu kimi işçiyə də turizm dəstəyinin verildiyi bir sistem tətbiq edilməlidir. Qışda işləməyəndə az olsa belə, fonddan ödəniş edilməli, olmadıqda isə sığorta haqqı fonddan ödənilməlidir.
- Yaşı 35-dən yuxarı olan işçilər iş tapa bilmir və bu evli uşaqly işçilərin yerinə minimum əmək haqqı ilə və ya aşağı və çətin şəraitdə işləməyi qəbul edən gənc immiqrantlar işçi kimi işə götürülür.
- Məcburi şəxsi pensiya onsuz da minimum əmək haqqını daha da azaldır və ləğv edilməlidir.
- Burada da pensiya yaşında ilişib qalanlar problem yaradır.
- Məşqulluq idarəsi vasitəsilə gələn işçilərin sığortası təqaüdə çıxdıqda əks olunmur.
- İşçilər qorxudan həmkarlar ittifaqı ola bilməz.

Fəaliyyət göstərdikləri şəhərin problemlərini birlikdə həll etmək üçün sektorun bütün ünsürlərinin anlayışı, əməkdaşlığı, həmrəyliyi və səyi və bu istiqamətdə alınacaq qərar və prinsiplərə uyğunluğu müsbət inkişafa səbəb olacaq; əks halda, bu, özünü ayağından vurmuş olar. Qısa müddətdə fədakarlıq kimi görünə bilən bəzi qənaətlər, uzun müddətdə böyüyən tort diliminə çevriləcək.

NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR

Aparılmış tədqiqatlar göstərdi ki, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu Azərbaycanın turizm sektoru üçün böyük potensiala malik regionlarından biridir. Regionun mərkəzi coğrafi mövqeyi, zəngin təbii ehtiyatları, əlverişli iqlimi, tarix və mədəniyyət baxımından dəyərli abidələri, ekoturizm və kənd turizmi üçün əlverişli relyefi onu turizm inkişafı üçün prioritet sahəyə çevirir. Buna baxmayaraq, mövcud imkanların tam şəkildə realizə edilməməsi, infrastruktur çatışmazlığı, ixtisaslı kadr qıtlığı və qeyri-kafi investisiya mühiti bu regionun turizm sahəsindəki inkişafını əngəlləyən əsas amillər kimi çıxış edir.

Turizm sektorunda mövsümlilik problemi yalnız regionda fəaliyyət göstərən müəssisələrin rentabelliyinə mənfi təsir göstərmir, həm də xidmət keyfiyyətinin aşağı düşməsinə və ixtisaslı kadrların sektordan uzaqlaşmasına səbəb olur.

Kadr çatışmazlığı turizm müəssisələrinin peşəkar idarə olunmasına mane olur. Bu problem həm təhsil sistemində praktiki hazırlığın zəifliyi, həm də mövcud kadrların sektorda işləməkdə maraqlı olmaması ilə əlaqədardır.

İnfrastruktur problemləri, o cümlədən yol, nəqliyyat, rabitə, su və kanalizasiya sistemlərinin qeyri-kafiliyi, turistlərin bölgəyə səfər etmək istəklərinə mənfi təsir göstərir. Bununla yanaşı, turizm obyektlərinin bəzilərinin texniki baxımdan köhnəlməsi və xidmət səviyyəsinin aşağı olması turizmin rəqabət qabiliyyətini azaldır.

İnvestisiya çatışmazlığı, xüsusilə yerləşdirmə və istirahət obyektlərinin inkişafında ciddi şəkildə özünü göstərir. Yerli sahibkarların kapital imkanlarının məhdudluğu və xarici investorların maraqsızlığı turizm infrastrukturunun genişlənməsinə mane olur.

Turizm məhsullarının və xidmətlərinin keyfiyyətli şəkildə təbliğ edilməməsi regionun beynəlxalq və yerli turizm bazarında tanınmasını zəiflədir. Qlobal rəqabət

mühitində rəqəmsal marketinqin yetərinə istifadə olunmaması və brend strategiyasının olmaması diqqətəlayiq çatışmazlıqdır.

Alternativ turizm potensialı kifayət qədər böyükdür, lakin bu sahədə fəaliyyətlər pərakəndə və koordinasiyasız şəkildə həyata keçirilir. Yaylaq turizmi, qış idmanları, ekoturizm, inanc və sağlamlıq turizmi kimi istiqamətlərdə sistemli inkişaf proqramları mövcud deyil.

Dövlət və özəl sektor arasında əməkdaşlıq zəif qurulub, bu da uzunmüddətli və dayanıqlı turizm inkişafına əngəl yaradır. Yerli əhali, QHT-lər və bələdiyyələrin turizm siyasətində iştirakı hələ də aşağı səviyyədədir.

Təvsiyələr: Regionun turizm potensialından daha səmərəli istifadə etmək və mövcud problemlərin həllinə nail olmaq üçün aşağıdakı strateji təvsiyələrin həyata keçirilməsi vacibdir:

Turizm mövsümünün uzadılması və dörd fəsil üzrə turizm modellərinin inkişafı təmin edilməlidir. Sağlamlıq turizmi (kurortlar, spa kompleksləri), konqres turizmi (seminar, festival, simpoziumlar), idman və ekoturizm kimi istiqamətlər mövsümi asılılığı azaltmaqla sektora ilboyu gəlir qazandıra bilər.

İxtisaslı kadr hazırlığı üzrə islahatlar aparılmalıdır. Turizm təhsili verən ali və orta ixtisas təhsil müəssisələri ilə turizm müəssisələri arasında əməkdaşlıq protokolları bağlanmalı, təcrübə proqramları praktik yönümlü qurulmalı və tədris planları əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Dövlət tərəfindən turizm sahəsində investisiya təşviq mexanizmləri hazırlanmalıdır. Vergi güzəştləri, güzəştli kreditlər, startap təşviqləri və regionlara yönəlik turizm layihələri üçün dövlət dəstəyi proqramları hazırlanmalı, yerli və xarici investorlar üçün hüquqi və iqtisadi sabitlik təmin edilməlidir.

İnfrastrukturun inkişafı prioritet sahə kimi müəyyənləşdirilməlidir. Rayon daxilində yolların təmiri, marşrutların optimallaşdırılması, ictimai nəqliyyatın əlçatanlığı,

informasiya infrastrukturu (mobil rabitə, internet) və digər xidmət sahələri beynəlxalq turizm tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Turizm məhsullarının rəqəmsal təbliği və brend strategiyası hazırlanmalıdır. Dağlıq Şirvan bölgəsi üçün xüsusi turizm brendi yaradılmalı, regionun vizual kimliyi formalaşdırılmalı və sosial media, mobil tətbiqlər, virtual turlar vasitəsilə tanıtım aparılmalıdır.

Alternativ turizm növlərinin inkişafı üçün dövlət proqramları hazırlanmalıdır. Bu sahələr üzrə (yaylaq turizmi, kənd turizmi, inanc turizmi və s.) yerli icmaların iştirakı ilə layihələr həyata keçirilməli və bu fəaliyyətlərə dövlət subsidiyaları ayrılmalıdır.

Turizm sahəsində çalışanlar üçün sosial təminat və stimullaşdırıcı paketlər tətbiq olunmalıdır. Mövsümi işçilər üçün sığorta sistemləri, müvəqqəti işsizlik yardımı, peşə təkmilləşdirmə proqramları və daimi məşğulluq imkanlarının artırılması sosial sabitliyi təmin edər və işçi axınının qarşısını alar.

Dövlət-özəl tərəfdaşlıq modeli (DÖT) genişləndirilməlidir. Yeni turizm kompleksləri, mədəniyyət mərkəzləri və istirahət zonalarının yaradılması sahəsində dövlət və özəl sektorun ortaq investisiya layihələri həyata keçirilməli, icra mexanizmləri şəffaf və effektiv təşkil olunmalıdır.

Turizmə dair statistik məlumatların toplanması və elmi tədqiqatların təşviqi təmin edilməlidir. Bu məqsədlə regional turizm göstəricilərinə dair açıq məlumat bazaları yaradılmalı, ali təhsil müəssisələrinin və elmi-tədqiqat institutlarının bu sahədə analitik hesabatlar hazırlaması stimullaşdırılmalıdır.

Yerli əhalinin turizm sektoruna integrasiyası genişləndirilməlidir. Əl işləri, kənd evləri, bələdçilik, milli mətbəx və digər sahələrdə yerli əhalinin məşğulluğu təmin olunmalı və turizm gəlirlərindən birbaşa faydalanmaları üçün imkanlar yaradılmalıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR

1. Berry, S. və Ladkin, A. (1997). Davamlı Turizm: Regional Perspektiv, Turizmin İdarə Edilməsi, 18(7): 433-440.
2. Cooper, C. və Wahab, S. (2001). Turizmin davamlılığa yanaşması: Nəticə, Ed. Salah Vahab və Chris Cooper, Qloballaşma Əsrində Turizm. London: Routledge, s. 319-333.
3. Cooper, C., Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D. and Wanhill, S. (2005). Turizm Prinsipləri və Təcrübəsi. Üçüncü Nəşr. İngiltərə: Pearson Education Limited.
4. Deng, J., King, B. and Bauer, T. (2002). Turizm üçün Təbii Attraksionların Qiymətləndirilməsi, Annals of Tourism Research, 29(2): 422-438.
5. Icoz, O. (2001). Turizm bizneslərində marketing – Prinsiplər və Təcrübələr. Ankara: Turhan Kitabevi.
6. Icoz, O. (2005a). Xidmətlər Marketingi. Ankara: Turhan Kitabevi.
7. Icoz, O. (2005b). Turizm İqtisadiyyatı. 3-cü nəşr. Ankara: Turhan Kitabevi.
8. İçöz, O., Var, T. və İlhan, İ. (2002). Turizmin Planlaşdırılması. Ankara: Turhan Kitabevi.
9. Kusluvan, S. and Kusluvan, Z. (1998). Turizmdə Mövsümlilik: Səbəblər, Nəticələr və İdarəetmə, Marketing Dünyası, 12 (69): 18-29.
10. Olali, H. (1968). Ege Bölgəsində Turizm və Mövsümi Xarakteri. İzmir: Bornova Ege Universiteti Nəşriyyatı.
11. Olalı, H. və Korzay, M. (1993). Otel İdarəetmə. İstanbul: Beta Printing Publishing Distribution Inc.
12. Olali, H. və Timur, A. . (1988). Turizm İqtisadiyyatı. İzmir: Ofis Ticarət Çap Bürosu.
13. Unep Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı (2001). Turizmin Üç Əsas Təsir Sahəsi, Giriş Ünvanı: <http://www.uneptie.org/pc/tourism/sust-tourism/env-3main.htm>

14. Unep Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühitə Proqramı (2004). Qlobal Səviyyədə Turizmin Ətraf Mühitə Təsirləri. Giriş ünvanı:
<http://www.uneptie.org/pc/tourism/sust-tourism/env-global.htm>
15. Ustad, O. (2001). Ümumi Turizm. İzmir: Anadolu mətbəəsi.
16. <https://anl.az/down/meqale/palitra/2010/iyun/123684.htm>
17. https://azertag.az/xeber/dagliq_sirvan_zonasina_daxil_olan_rayonların_iqtisadiyyati_son_illər_əsaslı_sürətdə_inkisaf_etmişdir-400326
18. <https://dma.gov.az/agentlik/struktur/filiallar/dagliq-sirvan-rmf>
19. <https://files.preslib.az/projects/regions/r3/c3.pdf>
20. <https://gsaz.az/articles/view/109/Dagliq-Shirvan-iqtisadicografi-rayonu>
21. <https://shamakhi.edu.gov.az/>
22. <https://shamakhi-encyclopedia.az/dagliq-sirvan-iqtisadi-rayonu/>
23. <https://sosial.gov.az/az/eləqe/eləqe-məlumatları/dovlet-sosial-mudafie-fondu/dagliq-sirvan-regional-filiali>
24. <https://yurd.media/region/dagliq-sirvan>

XÜLASƏ

Bu buraxılış işi "Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun turizm sektorunda olan problemlər" mövzusunə həsr olunmuşdur və Azərbaycanın regional turizm inkişafı siyasətinin tərkib hissəsi kimi bu regionun mövcud potensialı və qarşılaşdığı çətinliklər sistemli şəkildə təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsədi – Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda turizmin cari vəziyyətini analiz etmək, mövcud problemləri üzə çıxarmaq və bu problemlərin həlli istiqamətində elmi əsaslandırılmış təkliflər irəli sürmək olmuşdur. Aparılan analizlər nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, bu iqtisadi rayon zəngin təbii resurslara, unikal mədəni və tarixi irsə, əlverişli iqlim və coğrafi mövqeyə malik olsa da, turizm sektorunun inkişafı bir sıra mühüm maneələrlə üzləşir.

Mövsümlilik problemi regionda turizm fəaliyyətlərinin il boyu davamlılığını məhdudlaşdırır, xidmət keyfiyyətini aşağı salır və iqtisadi rentabelliği azaldır.

İxtisaslı kadr çatışmazlığı turizm müəssisələrinin keyfiyyətli xidmət göstərməsini çətinləşdirir və sektorda davamlı iş qüvvəsinin formalaşmasına mane olur.

İnfrastrukturun qeyri-kafiliyi, xüsusilə yolların, nəqliyyat sisteminin, rabitə və kommunal xidmətlərin yetərli səviyyədə olmaması turistlərin bölgəyə səfərinə əngəl yaradır.

İnvestisiya cəlbəediciliyinin aşağı olması turizm obyektlərinin və xidmət sahələrinin inkişafı üçün özəl sektorun marağı zəifdir.

Təbliğət və marketinq fəaliyyəti zəifdir, bu da regionun potensialının həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə tanınmasına mənfi təsir göstərir.

Dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı və yerli icmaların iştirakı zəifdir, bu da dayanıqlı və inklüziv inkişaf modelinin qurulmasına mane olur.

Tədqiqatda həmçinin Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun alternativ turizm formaları – o cümlədən ekoturizm, yaylaq turizmi, qış idman növləri, inanc və sağlamlıq turizmi, kənd və mədəni turizm sahəsində böyük potensiala malik olduğu göstərilmişdir. Lakin bu potensialdan səmərəli və sistemli şəkildə istifadə olunmaması onun dəyərləndirilməsini məhdudlaşdırır.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən aşağıdakı təkliflər irəli sürülmüşdür:

- Turizm mövsümünün genişləndirilməsi üçün sağlamlıq, konqres, idman və mədəni turizm istiqamətləri üzrə fəaliyyətlər inkişaf etdirilməlidir;
- Turizm təhsili sahəsində islahatlar aparılmalı, praktiki yönümlü təlimlər və təcrübə proqramları gücləndirilməlidir;
- Dövlət tərəfindən vergi güzəştləri və maliyyə dəstəyi mexanizmləri vasitəsilə turizm sektoruna investisiyalar təşviq edilməlidir;
- Turizm infrastrukturu beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə yenidən qurulmalı və nəqliyyat əlçatanlığı artırılmalıdır;
- Rəqəmsal marketing və brend strategiyası əsasında regionun tanıtılması gücləndirilməlidir;
- Dövlət-özəl sektor və yerli əhalinin iştirakı ilə inklüziv turizm inkişaf modeli yaradılmalıdır.

Nəticə etibarilə, bu buraxılış işi göstərir ki, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun turizm potensialı yüksək olsa da, onun reallaşdırılması üçün sistemli yanaşma, məqsədyönlü strategiyalar və genişmiqyaslı islahatlara ehtiyac vardır. Regionun turizm imkanlarının tam şəkildə dəyərləndirilməsi, yalnız iqtisadi gəlirlərin artırılmasına deyil, eyni zamanda yerli icmaların rifahına, milli mədəniyyətin qorunmasına və dayanıqlı regional inkişafa xidmət edə bilər.

Açar sözlər:. Turizm Sektoru, Dağlıq Şirvan, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun turizm potensialı, Turizmdə Problemlər, İnvestisiya

ABSTRACT

This graduation thesis is dedicated to the topic "Problems in the Tourism Sector of the Dağlıq Shirvan Economic Region" and systematically analyzes the region's existing potential and challenges as part of Azerbaijan's regional tourism development policy.

The main objective of the research was to analyze the current state of tourism in the Mountainous Shirvan economic region, identify the existing problems, and propose scientifically grounded solutions for their resolution. The analysis revealed that, although the region possesses rich natural resources, unique cultural and historical heritage, a favorable climate, and strategic geographical position, the tourism sector faces several significant obstacles.

The problem of seasonality limits the continuity of tourism activities throughout the year, reduces service quality, and undermines economic profitability.

The shortage of qualified personnel hinders the ability of tourism enterprises to deliver quality services and prevents the formation of a stable workforce in the sector.

Inadequate infrastructure, particularly underdeveloped roads, transport systems, communication, and utility services, poses a barrier to tourist visits to the region.

The low attractiveness for investment means there is insufficient interest from the private sector to develop tourism facilities and services.

Weak promotional and marketing activities negatively affect the visibility and recognition of the region both domestically and internationally.

There is a lack of strong public-private sector cooperation and limited participation of local communities, which hinders the establishment of a sustainable and inclusive development model.

The study also highlighted that the Mountainous Shirvan economic region has great potential for alternative forms of tourism—including ecotourism, highland tourism, winter sports, religious and health tourism, rural and cultural tourism. However, due to the absence of systematic and efficient use, this potential remains underutilized.

Based on the findings, the following recommendations have been proposed:

- The tourism season should be extended by developing activities in health, congress, sports, and cultural tourism;
- Reforms in tourism education should be implemented, with an emphasis on practical training and internship programs;
- Investment in the tourism sector should be encouraged through state-supported tax incentives and financial support mechanisms;
- Tourism infrastructure should be rebuilt according to international standards, and transportation accessibility should be enhanced;
- The region's visibility should be improved through digital marketing and a comprehensive branding strategy;
- An inclusive tourism development model should be created with the participation of the public and private sectors, as well as local communities.

In conclusion, this thesis demonstrates that although the Daglıq Shirvan economic region possesses significant tourism potential, its realization requires a systematic approach, goal-oriented strategies, and broad structural reforms. Fully utilizing the tourism opportunities in the region would not only increase economic revenues but also contribute to the well-being of local communities, the preservation of national culture, and sustainable regional development.

Keywords:. Tourism Sector, Daglıq Shirvan, Tourism Potential of the Daglıq Shirvan Economic Region, Tourism Problems, Investment.